Ladislav Hrdlička
Praha

CENTRUM RANĚ STŘEDOVĚKÉ PRAHY

Ve středověké Praze se otázka vývoje centrálního tržiště velmi úzce váže na problematiku jeho přesunu. Tuto spojitost dokládají pouze archeologické prameny (např. Tomas 1984, s. 40), podle nichž se těžiště pražského suburbia původně nacházelo nikoli na pravém břehu řeky Vltavy, jak mínila starší historiografie (např. Čarek 1947; Tomek 1892), ale v levobřežní malostranské kotlině přímo pod Hradem (cf. obr. 1:2). Prvý důkaz většího stáří osídlení malostranského břehu poskytla až dokumentace výkopu válečných protipožárních vodních nádrží na dnešním Malostranském a Staroměstském náměstí (obr. 2) v letech 1943-44 (Borkovský 1964, s. 35, 39, obr. na s. 30-31), od té doby jej další zahušťování sítě dokumentačních bodů už jen potvrzuje a pouze v detailu upřesňuje (např. Hrdlička 1984a, s. 646; 1996c; Ječný et al. 1984, s. 214 sqq.). Kromě časové priority zdůraznil dominantní postavení levobřežního suburbia v počátcích pražských dějin i nedávný nález dřevohlinité hradby a příkopu, jimiž bylo opevněno podle předběžného datování již od 9. století (Čiháková 1999, s. 14 sqq.).

Na protilehlém staroměstském a novoměstském břehu známe z období 2. poloviny 9.-1. poloviny 10. století vesměs jen nálezy hrobů (obr. 1:4-5) a celých nádob indikujících hrobovou výbavu (obr. 1:6-11; k jejich interpretaci (cf. Čiháková, Dragoun 1997, s. 58). Kromě nádoby z Dušní ulice (obr. 1:7) jsou rozloženy při hraně středního a nejvyššího terasového stupně, kde opisují linii břehu v odstupu 200-600 m od každoročně zaplavované nivy (Hrdlička 1994, obr. 7a:1-2). O vztahu těchto reálných i hypotetických pohřebišť k suburbiu a příslušnosti ke konkrétnímu sídelnímu areálu se dosud diskutuje (naposledy Čiháková 1999, s. 20; Čiháková, Dragoun, Podliska v tisku). Podle mapy dokumentačních bodů (Hrdlička 1996b, list mapy č. 244 a 270) má největší opodstatnění názor, který vysvětluje absenci soudobých sídlišť na staroměstském břehu nedostatečnou informační hustotou archeologických dat (např. obr. 3:1-3) zejména v asanované části města (obr. 4a:3). Ponechává totiž těmto sídlištím dostatek prostoru při břehu v nejnižší terasové úrovni.

Dřívější představu pravého břehu pražské kotliny jako čistě agrární krajiny (Boháčová, Frolík, Hrdlička, Smetánka 1992, s. 85) zpochybnily poslední nálezy na pohřebišti při dnešním Václavském náměstí (obr. 1:5), z nichž šperky z hrobu č. 5 (Huml, Starec 1994, s. 456, obr. 4:8-10, tab. XI:2), mající analogie v prostředí blízkém Pražskému hradu (Smetánka, Hrdlička, Blajerová 1974, obr. 4, tab. VI:2), indikují sociální rozrůzněnost zdejšího sídelního kontextu. Chybí však důkaz, že by bohaté hroby na pražském pravobřeží nějak souvisely s překupním a překladovým tržištěm dálkového obchodu. Teorie, podle níž se tábořiště kupeckých karavan nacházelo vně levobřežního suburbia na protilehlém břehu řeky mimo osady místních obyvatel (Ječný et al. 1984, s. 215 sqq.), se dosud nepotvrdila. Na druhé straně současný stav pramenné základny neumožňuje vyvrátit hypotézu, že tržiště dálkového obchodu se v 10. století nacházelo v prostoru dnešního Staroměstském náměstí (Kalina 1978, s. 326). Její oporou mohou být totiž nejen přednosti, které poskytovala poloha Staroměstského náměstí také pozdějšímu pražskému tržišti, ale i reálie hmotné kultury, jež se obvykle

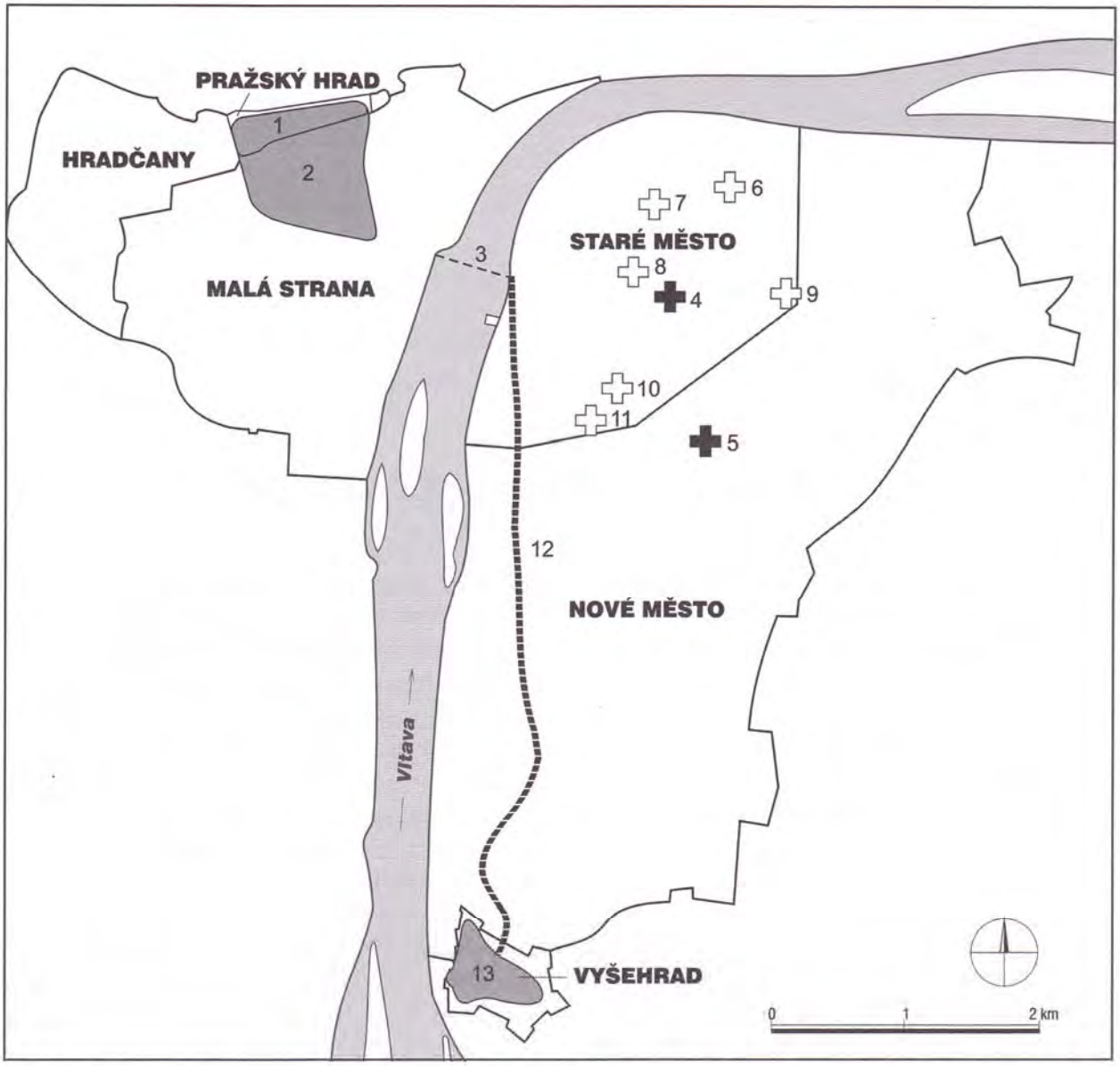

Obr. 1. Praha, historické jádro města. Generalizovaný plán katastrálních území obou hradů (Pražský hrad, Vyšehrad) a historického čtyřměstí (administrativně sloučeno v celek v r. 1784) s přibližně vyznačenou situací vybraných komponent. Vysvětlivky: 1 – hradiště Praha, 2 – opevněné suburbium, 3 – nejstarší dřevěný most, 4-5 – pohřebiště 1. poloviny 10. století (4 – Staroměstské nám. + Celetná ul., 5 – Václavské nám.), 6-11 – hypotetická pohřebiště 1. poloviny 10. století (6 – Haštalské nám., 7 – Dušní ul., 8 – u kostela sv. Mikuláše, 9 – Obecní dům + ul. Na příkopě, 10 – Uhelný trh, 11 – Na Perštýně), 12 – tzv. dolní vyšehradská cesta, 13 – hradiště Vyšehrad. 1 podle J. Frolíka (2000, model), 2 podle L. Hrdličky (2000b, model), 3 podle J. Čihákové (1999), 4 podle M. Bureše, Z. Dragouna (1991, s. 269 sqq., 281) a Zv. Dragouna (1988), 5 podle V. Humla, P. Starce (1994), 6-7, 9-11 podle J. Slámy (1977, s. 123 sq., Taf. XXX:2, 5, XXXI:2-3, 9, XXXII:10), 8 podle V. Humla, P. Starce (1997, s. 258, obr. 1:6, 4:2), 12-13 podle H. Ječného et al. (1984, s. 232, obr. 3).

nedochovají nebo jejich stopy nelze jednoznačně datovat (J. Čiháková [in:] Ječný et al. 1984, s. 218). Pro 10. století byla na pozadí těchto reálií představa archeologických pozůstatků pražského přístřeší kupeckých karavan implicitně spojována s podobou nejstaršího nálezového horizontu v nedalekém Týně neboli Ungeltu. Míněna byla situace uvnitř areálu opevněného příkopem (obr. 5:3) v úrovni podloží, v níž nejstarší stratigrafický horizont představují řádově tisíce jamek po zaražených kolících (Hrdlička 1984b, s. 160), které byly vytaženy ještě dříve, než se kolem nich stačila vytvořit nejstarší sídlištní vrstva (obr. 6). Řešení chronologického vztahu mezi jamkami a opevněným areálem má dvě varianty, z nichž o současnosti vypovídá distribuce jamek ohraničená příkopem. Druhá varianta tuto výpověď relativizuje pomocí dvou indicií: jednak přítomností jamek v bezprostředním sousedství příkopu (cf. komentář k obr. 6), jednak zjištěním, podle něhož identitu polohy obou objektů mohla způsobit stejná kritéria při výběru místa pro jejich umístění v terénu. V případě Týna a zařízení s kolíkovými konstrukcemi mohla být určujícím

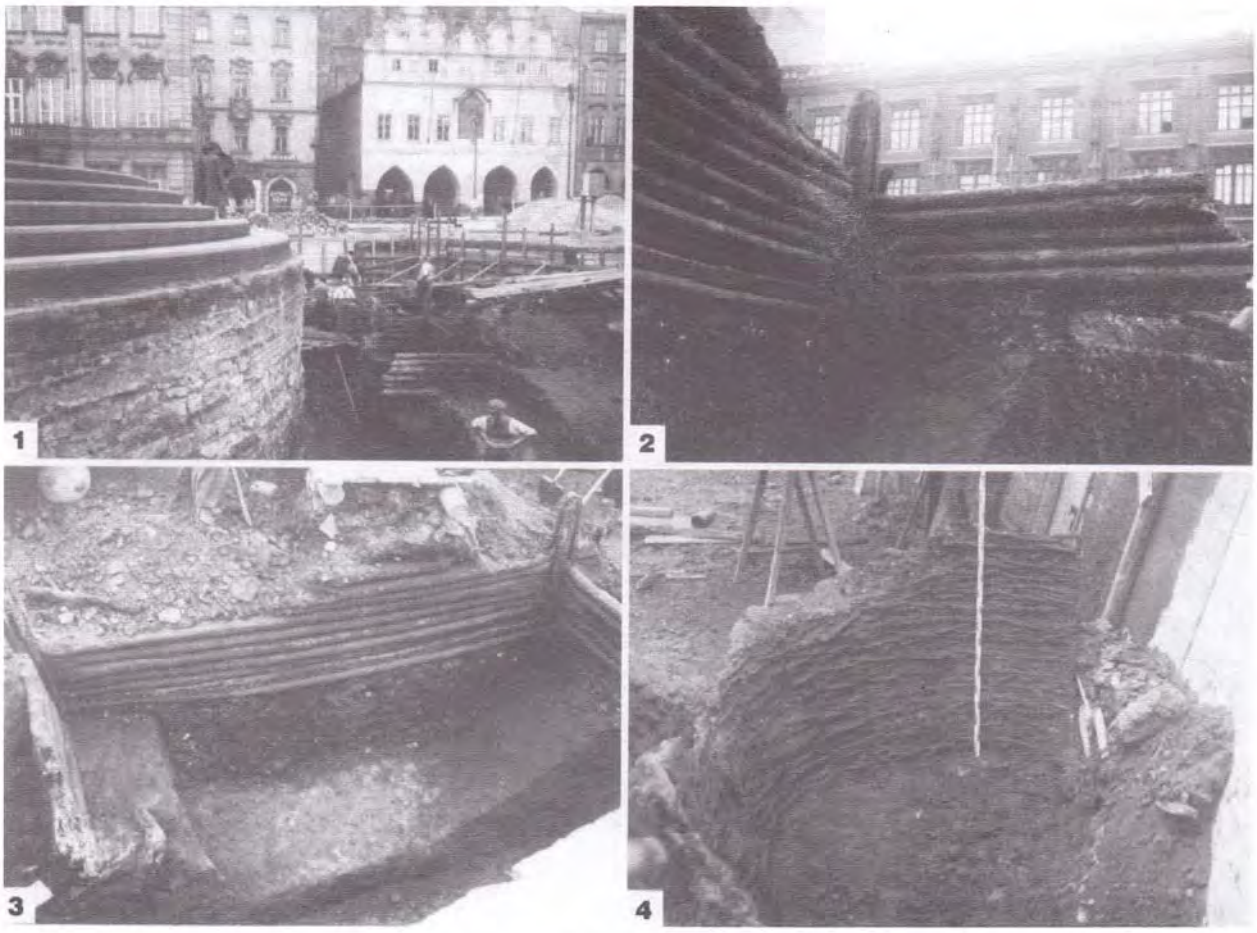

Obr. 2. Praha 1–Staré Město, Staroměstské náměstí, parc. č. 1090; výzkum Muzea hl. m. Prahy a ARÚ v r. 1943-44 (obr. 3:100). Nejpodrobněji zkoumaným archeologickým objektem ve výkopu protipožární vodní nádrže byly odpadní jímky (?) s nálezy 14.-poč. 15. (1-3) a 2. poloviny 13. století (4). Vně těchto objektů se souvislosti mezi archeologickou situací a nalezenými artefakty nedařilo dokumentovat vzhledem k rychlému postupu výkopových prací. Foto I. Borkovský (?).

kritériem soudržnost a pevnost podloží v plošně ohraničené depresi (obr. 7). Podle druhé varianty by jamky po kůlech mohly představovat pozůstatek staršího zařízení, jehož vznik předcházel založení Týna. Dobu vzniku tohoto zařízení však v rámci datování *ante quem* nelze nijak upřesnit, protože všechny raně středověké artefakty prokazatelně starší než opevněný Týn – tj. řádově jednotky keramických zlomků s kalichovitou profilací okraje včetně byzantské anonymní mince z doby 970-1092 (Nemeškalová, Hrdlička, Dragoun, Richterová 1995) – se v areálu Ungeltu vyskytly pouze v druhotném uložení v mladších stratigrafických situacích. Souvislost zařízení s dálkovým obchodem by naznačovala jeho poloha mimo osídlení v bezprostřední blízkosti hlavní západovýchodní dopravní tepny, která vedla severně od dnešního Ungeltu po přilehlém nižším terasovém stupni (cf. obr. 4a:VIIb). Ke brodu a mostu v místech dnešního Karlova mostu (obr. 1:3) sestupovala trasou dnešní Platnéřské ulice (Hrdlička 2000b, model), jejíž předpokládaný starý původ (např. Líbal, Píša 1958, s. 22; Píša 1960, obr. na s. 88-89) potvrdila dokumentace kolektoru (Havrda, Dragoun 1998, s. 273) raženého napříč ulicí (obr. 3: sonda 1949). Ve směru této dopravní tepny *k* přechodu řeky Vltavy *do* pražského suburbia by přístřeší s kolíkovými konstrukcemi představovalo poslední pravobřežní stanici, v níž během povodní mohly karavany v bezpečí vyčkat opadu velkých vod. V tomto případě by o její lokalizaci rozhodovala nejen poloha nad inundací (cf. obr. 4a:VIIc) a vhodné podloží, ale i blízkost vodního zdroje indikovaná reliktem staré vodoteče (obr. 4a:2). Do výše naznačených souvislostí by předběžně bylo možné zahrnout i otázku kovozpracovatelské (?) dílny zastižené sondou č. 1711 na Malém náměstí (Huml, Starec 1997, s. 254, obr. 2), jejíž poloha se zřetelně vzdálila hlavnímu proudu sídelního postupu na pražském pravobřeží. Do té doby než tyto hypotézy budou otestovány, zůstává jediným archeologickým pramenem opakovaně uváděným do souvislosti s pobytem cizího etnika na staroměstském břehu jen pohřebiště v Bartolomějské ulici (naposledy Čiháková

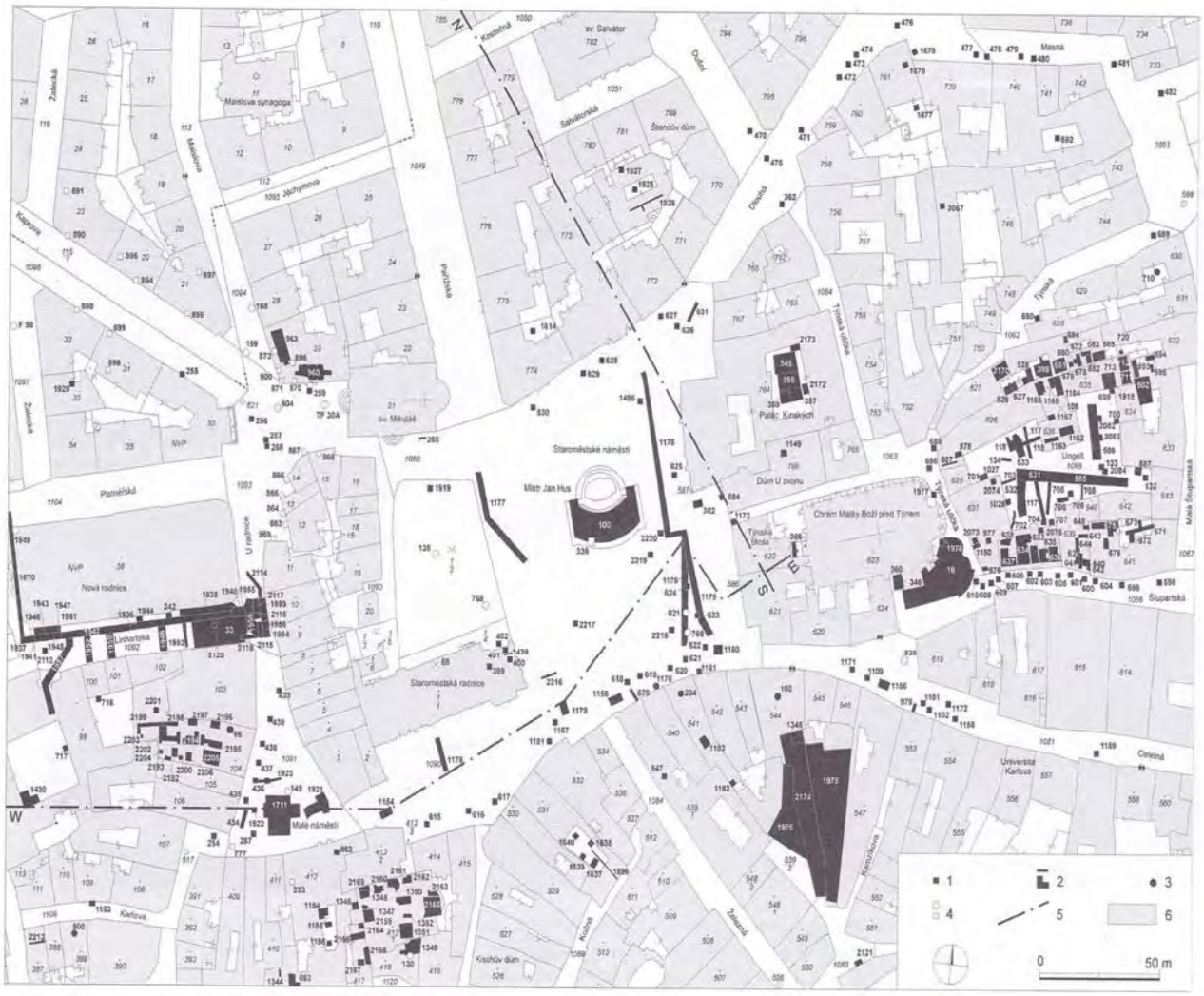

Obr. 3. Praha 1–Staré Město, Staroměstské náměstí s okolím. Redukovaný snímek katastrální mapy se situací dokumentačních bodů (1-4) a přehledných profilů (5). Poloha některých dokumentačních bodů může být oproti originálu mapy mírně posunuta nedostatečným technickým vybavením při superponování dvou mapových podkladů. Vysvětlivky: 1 – dokumentační body do vel. 2 × 2 m, 2 – dokumentační body > 2 × 2 m, 3 – archeologické akce lokalizované přibližně (s max. předpokládanou tolerancí 25 m), 4 – geologické vrty a kopané sondy, 5 – situace profilu W-E (cf. obr. 11) a N-S (cf. obr. 12), 6 – zastavěná plocha. 1-3 podle L. Hrdličky (1996b, list mapy č. 244 a 270), 4 podle R. Šimka (1970, A – mapa dokumentačních bodů).

Komentář: Dokumentace výkopů na Staroměstském náměstí vesměs potvrzuje výsledky dlouhodobých pozorování, podle nichž se na pražských raně středověkých komunikacích a veřejných prostranstvích vyskytuje jen minimum artefaktů (Dragoun 1981; 1982; Hrdlička 1982). Nejpřesvědčivěji to dokumentuje souvislý výkop podél celé východní fronty náměstí (č. 1175), v němž vzorkování spontánně akumulovaného sídlištního odpadu poskytlo z jedné vrstvy až na několik výjimek v průměru méně než 10 střepů (Bureš, Dragoun 1991, s. 274). Pravděpodobně ještě menší hustotu střepů v nadloží zaznamenala sonda č. 631 v severovýchodním koutě náměstí, kde vzorkování vertikálního řezu na ploše 4,8 m^2 zachytilo pouze 1 keramický střep (Hrdlička 1991b). Obdobný výsledek implikuje i poměr mezi kubaturou prozkoumaného nadloží a celkovým počtem nalezených keramických zlomků. Zatím jsou k dispozici pouze údaje ze dvou sond před domem „U zvonu" (cf. obr. 3): v sondě 584 dosahuje kvantitativní vztah mezi počtem prozkoumaných kubických metrů nadloží a nalezenými střepy poměru 9,5:86 (Hrdlička 1991a), v sondě 382 poměru 6:0 (Hrdlička 1976). Distribuce nálezů keramiky se tedy jeví jako jedna z položek, která by v některých nálezových situacích mohla zvýraznit vertikální hranice nejen mezi tržištěm a osídlením podél jeho obvodu, ale i mezi jednotlivými komponentami veřejného prostranství. Její výpovědní možnosti jako rozlišovacího znaku neumenšuje v této souvislosti ani skutečnost, že zmíněné hranice se mohou mnohem zřetelněji projevit ve struktuře a genezi antropogenních uloženin (např. obr. 8).

Zatím největší počet a nejširší spektrum artefaktů poskytla dokumentace plošného výkopu uprostřed náměstí (sonda č. 100). Podle její výpovědi se většina artefaktů našla buď v odpadních jímkách (obr. 2) nebo v jejich těsné blízkosti (Dragoun 1983, s. 248 sqq.; Liška 1949; 1963; Pavlů 1971, s. 18 sq., 51-54, obr. 47-55; Richterová 1983, s. 207, 211, obr. 6-8, 10). Mimo zahloubené objekty se vyskytovaly jen vzácně, protože i tam se keramika ve vrstvách nacházela „pouze ve zlomcích a ojediněle" (Liška 1949, s. 10).

Antropogenní uloženiny na staroměstském rynku mají ve srovnání s jinými sledovanými centry (např. Buško 1998) nepoměrně chudší rejstřík nálezů. Tuto skutečnost by mohl vysvětlit jednak malý rozsah jejich výzkumu, který se mohl realizovat vesměs jen vzorkováním vertikálního řezu ve stavebních a inženýrských výkopech, jednak poloha archeologicky dokumentovaných výkopů. Vzhledem k tomu, že většina z nich opisuje obvod náměstí v kdysi komunikačně exponovaných trasách, stává se jejich systematická dokumentace zdrojem multiplicitních záznamů o archeologické situaci, jejíž nálezový obsah charakterizují jednotlivé ztracené předměty, ale nikoli početné soubory dokladů o aktivitách provozovaných na tomto městském prostranství. Rozdíl mezi nálezovou situací v plošném výkopu uprostřed náměstí (obr. 2) a v dokumentačních bodech podél jeho obvodu (např. obr. 8, 13-15) může vypovídat přinejmenším ve dvou rovinách: jednak naznačuje meze výpovědních možností archeologických pramenů získaných vzorkováním buď horizontálního nebo vertikálního řezu (na jedné straně mnohočetný nálezový soubor – (Liška 1949) – bez stratigrafického kontextu – (Knor 1944, s. 1), na straně druhé podrobná dokumentace stratigrafie s minimem artefaktů), jednak implikuje uspořádání plochy prvotního tržiště a následného rynku podle uživatelského hlediska. Předběžně se uvažuje o areálech vyhrazených trhu, komunikacím a pro skládky odpadu (Bureš, Dragoun 1991, s. 282).

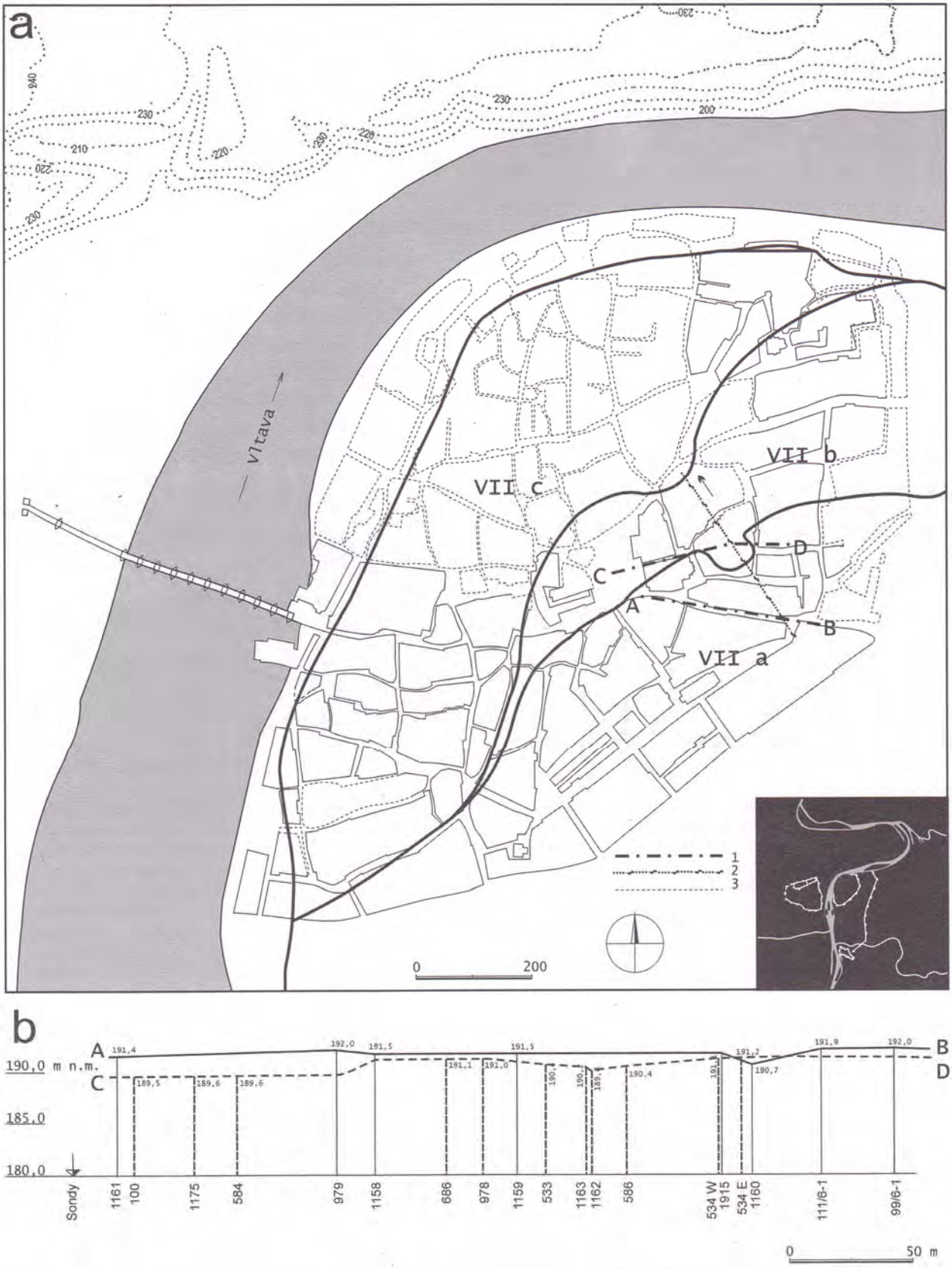

Obr. 4. a – Praha 1-Staré Město. Schéma rozšíření údolních náplavů terasové úrovně VIIa-VIIc (HRDLIČKA 2000a) na mapě stabilního katastru z l. 1841-1842 upravené pro potřeby zmenšení. Vysvětlivky: 1 – situace profilů A-B a C-D, 2 – relikt vodoteče, 3 – zástavba asanovaná po r. 1893; b – schématizovaný podélný profil georeliéfu Celetné ulice (A-B) a Ungeltu (C-D). Aktualizovaný podklad (HRDLIČKA 1999, obr. 4:a,b)

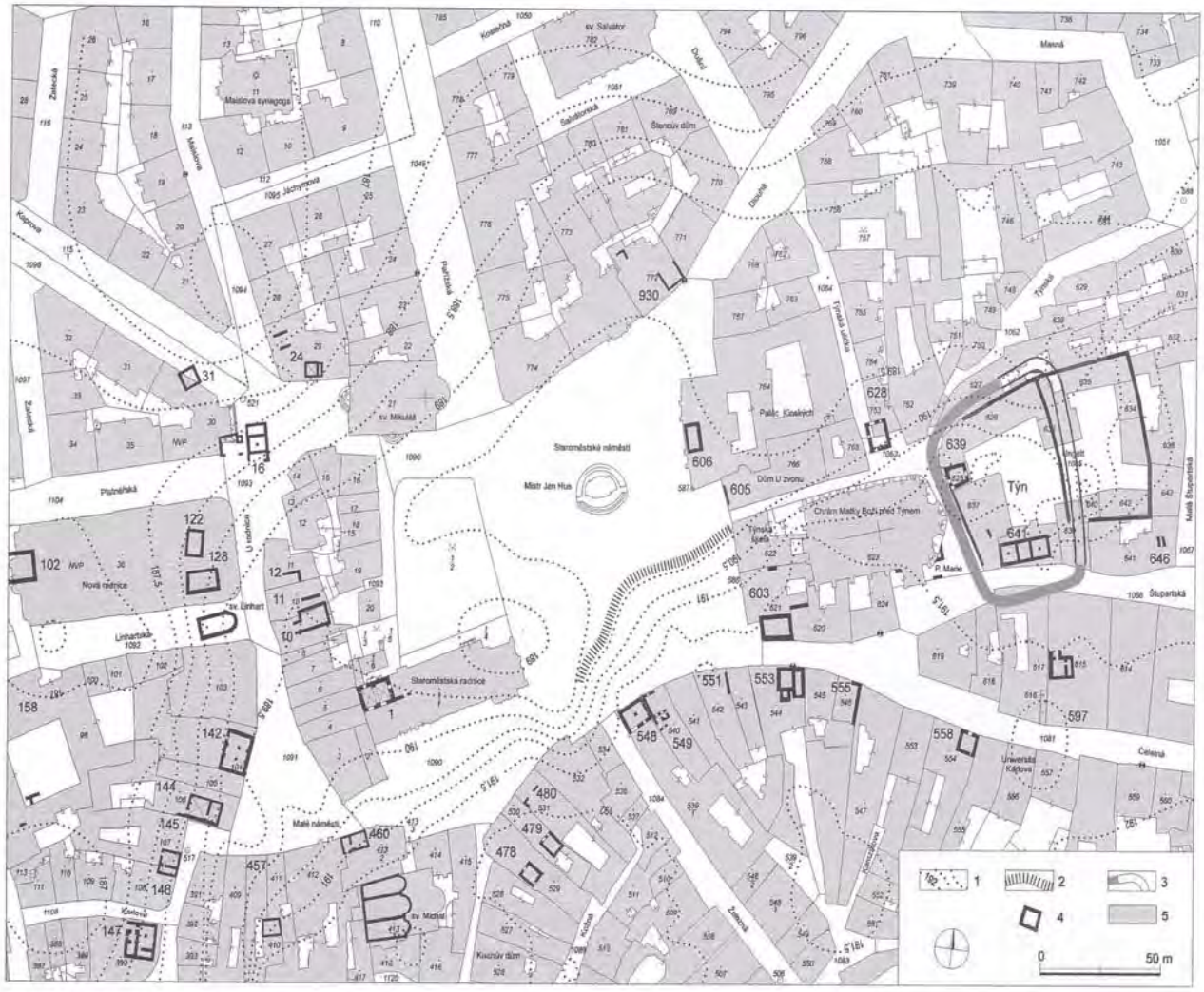

Obr. 5. Praha 1– Staré Město, Staroměstské náměstí s okolím. Pokus o rekonstrukci georeliéfu (1) a původního rozsahu tržiště (2) na redukovaném snímku katastrální mapy doplněném o fortifikaci Týna (3) a zbytky kvádříkových staveb (4). Původní hranice tržiště lze poměrně spolehlivě rekonstruovat na jižní a západní straně, kde sledovaly svah přilehlé vyšší terasové úrovně (2) a koryto vodoteče (cf. obr. 11). Indikátorem vodoteče je erozní zářez ve svahu při ústí Železné ulice do náměstí, rekonstruovaný počítačovým programem na podkladě nižší úrovně podloží v sondách č. 401, 1157, 1179 a 2216 (cf. obr. 3). Směr jejího průtoku zájmovým územím naznačuje místo spádu vodoteče ze střední na nejnižší terasovou úroveň severozápadně od kostela sv. Mikuláše. Lokalizují jej holocenní sedimenty ve vidlici dnešní Maislovy a Kaprovy ulice (Šimek 1970, dokumentační body – doplňky, č. 759; na obr. 3 omylem 159), předběžně interpretované jako povodňová výplň přehloubení (Hrdlička 1993b, obr. 4:3). Na severozápadní straně náměstí, kde rekonstrukci georeliéfu zjevně skresluje jednak nedostatek dokumentace (cf. obr. 12), jednak koryto vodoteče, lze původní hranici tržiště pouze předpokládat, a to při vrstevnici 189,5 m n. m., kterou sledovala více méně rovnoběžně se svým jihovýchodním protějškem. Otevřená zůstává otázka původní polohy severovýchodní hranice tržiště, jejíž ztotožnění s dnešní východní frontou náměstí připouští nálezová situace jen u jedné ze dvou interpretačních variant (cf. obr. 8). Pokud ji v budoucnu souvislé profily vedené kolmo k průčelí nevyvrátí, bude možné vyslovit hypotézu, že snaha o umělé formování půdorysu se na východní straně tržiště začala uplatňovat již od samého začátku jeho existence. Archeologicky lze zatím potvrdit jen hypotézu mladšího, románského původu východní fronty náměstí (naposledy Líbal, Muk 1996, s. 29), jejíž linie zahrnovala oproti dosavadním předpokladům i dodatečně prolomené loubí Týnské školy (cf. exkurz).

Původní rozloha tržiště, jejíž minimální velikost se podle vyslovených předpokladů mohla pohybovat kolem 0,94 ha, se zvětšovala prokazatelně jen směrem k jihu. Na této straně se hranice tržiště vysunula až na nejvyšší terasovou úroveň (cf. obr. 12), kde sledovala oblouk její hrany (při vrstevnici 191,5) v odstupu 6 až 15 m (1, 5). Jejich více méně rovnoběžný průběh, stabilizovaný kvádříkovými domy (obr. 5:4), přesvědčivě dokumentuje původ nejen „tajemné...stlačeně vypjaté křivky jihovýchodní strany rynku" (Líbal, Muk 1996, s. 24), ale i jednoho ze dvou tzv. rostlých prvků, které si půdorys Staroměstského náměstí dosud uchoval. Vysvětlivky: 1 – vrstevnice georeliéfu, 2 – původní jižní hranice tržiště, 3 – příkop (konturou jistota, rastrem hypotéza), 4 – zbytky profánních a sakrálních staveb budovaných kvádříkovou technikou (černě jistota, rastrem hypotéza), 5 – stávající zástavba.

1 podle nadmořské výšky původní úrovně podloží zastižené v 228 dokumentačních bodech z 339 realizovaných (cf. obr. 3:1-4) rekonstruováno pomocí počítačového programu SURFER fy Golden Software metodou Kriging; 3 podle L. Hrdličky, Z. Dragouna a J. Richterové 1984 (naposledy [in:] Piekalski 1999, Ryc. 37); 4 podklady (pasportizace SURPMO) aktualizovány a doplněny podle nových nálezů Z. Dragouna, Z. Lochmanna (1991, obr. 10), Z. Dragouna, J. Škabrady, M. Trymla (1997, Abb. 1; 1998a, obr. 11; 1998b, obr. 1; 1999, obr. 2:d-e) a L. Hrdličky (1977; 1993b, obr. 1; 1999, obr. 14).

Obr. 6. Praha 1–Staré Město, Ungelt čp. 641/I, ppč. 638; výzkum ARÚ v r. 1980 (cf. obr. 3:634). Souvisle na větších plochách se hustota a dislokace jamek po kolících dochovaly hlavně pod nepodsklepenou obvodovou zástavbou, kde původní úroveň podloží porušily jen její substrukce. Pod přízemím domu čp. 641/I, prozkoumaném v rozsahu 150 m² (obr. 3:633-638), byl nejstarší nálezový horizont zastižen v neporušeném stavu na ploše 63 m², v níž se těchto jamek našlo celkem 443 (Hrdlička 1990a, díl II, plán č. 53). Nejčastěji měly kruhovitý, vzácněji čtvercovitý, obdélníkovitý nebo trojúhelníkovitý průřez o průměrné velikosti 4-6 cm, ojediněle do 8 cm. V obdobných shlucích jako v sondě 634 se nacházely vesměs uvnitř nejstaršího opevněného areálu (cf. obr. 5:3), kde je zastihly sondy 531, 532, 585 a 632-637 (cf. obr. 3). Na rozdíl od mladších raně středověkých objektů se vyskytovaly i v těsné blízkosti vnitřní hrany příkopu (prokazatelně v sondě 585 – cf. Hrdlička 1990b, díl III, plán č. 58). Foto J. Salonová.

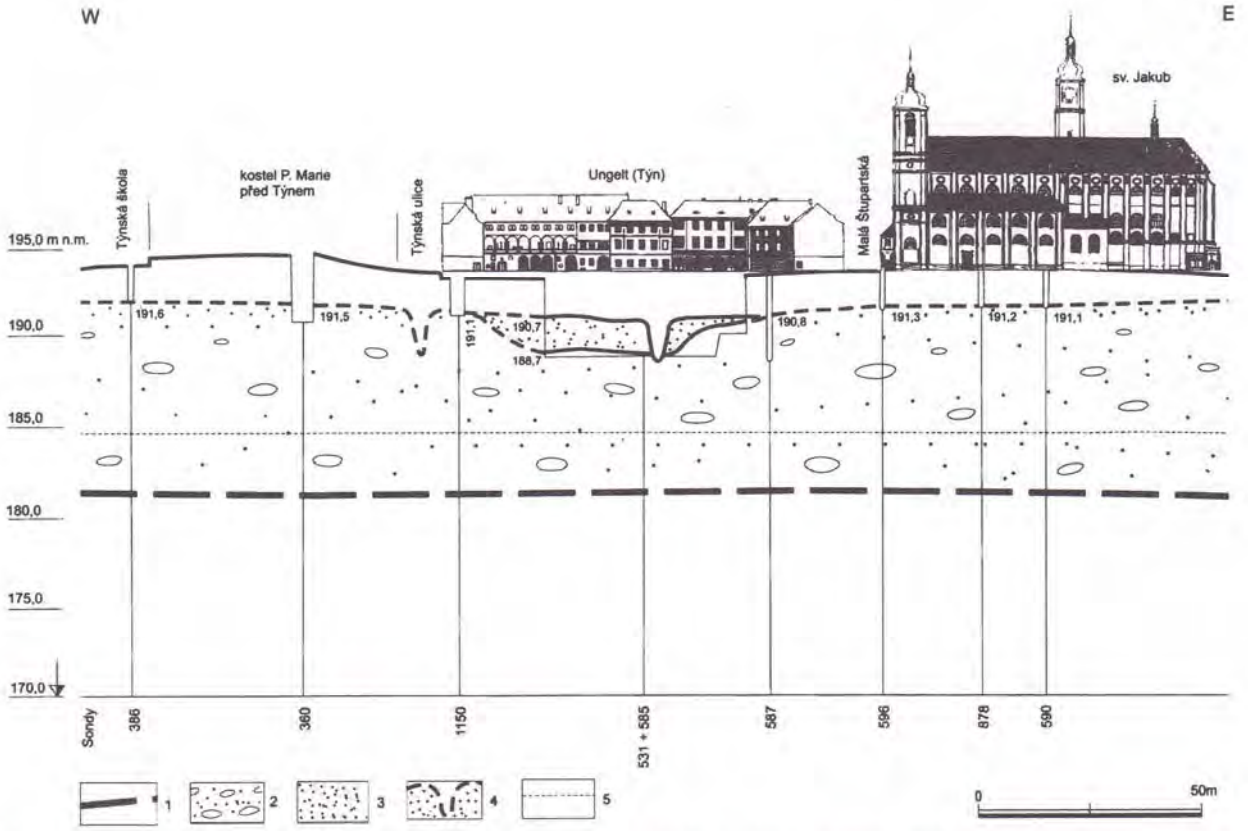

Obr. 7. Praha 1 - Staré Město, Ungelt s okolím. Podélný přehledný profil Z-V vedený od Týnské školy napříč Ungeltem do Jakubské ulice. Mezi geofaktory, které v předem vymezeném prostoru mohly v řádu desítek metrů ovlivnit umístění objektů vzhledem k terénu, lze řadit i strukturu a mocnost povrchových sedimentů. O jejich možném vlivu na situování Týna (4) a kolikových konstrukcí (cf. obr. 6) vypovídá vztah obou objektů k depresi, v níž hloubka jemných soudržných náplavů (3) místy až desetinásobně převyšuje jejich mocnost v okolí. Průběh deprese se dodnes slabě projevuje i v úrovni podloží (obr. 4b), v níž údolnici deprese (obr. 4a:2) částečně sleduje příkop na východní straně Týna (cf. obr. 5:3). Vysvětlivky: *1* skalní podklad, *2* písčité štěrky údolní terasy, *3* hlinitopísčité náplavy terasové úrovně VIIa, *4* příkop nejstaršího opevnění Týna, *5* hladina podzemní vody. Podle podkladu (Hrdlička 1999, obr. 3).

1999, s. 20; Frolík 1998, s. 67). Za oporu této souvislosti se považují zvláštnosti pohřebního ritu (Borkovský 1948), třebaže i jejich výpovědní hodnota byla pro úvahy o etnicitě pohřbených nedávno redukována na úroveň pouhého „neprůkazného námětu" (Klápště 1996, s. 27; cf. i Piekalski 1999, s. 80, pozn 108).

Nálezová situace na dně pražské kotliny antikvuje nejen teorie, podle nichž bylo osídlení staroměstského břehu významnější již od samého počátku pražských dějin, ale i pokusy o lokalizaci nejstaršího pražského tržiště na pravý břeh řeky Vltavy. Odmítnutí pravobřežních variant rekonstrukce jeho původní polohy se vztahuje jak na hypotetické tržní ulice při hlavních komunikačních trasách (např. Líbal, Píša 1958, s. 22; Volavková 1959), tak na prostor dnešního Staroměstského náměstí. Archeologické prameny, které se od roku 1969 začaly získávat systematickým dokumentováním všech větších staveništ v centru města (Hrdlička 1994, s. 176), přesvědčivě vyvracejí nejen předpokládanou existenci nejstaršího pražského tržiště při dnešní Široké ulici před souběhem cest u předpokládaného brodu severně od Karlova mostu mezi dnešním Klárovem a Rudolfinem (Volavková 1959), ale i teorii starého původu Týna a Staroměstského náměstí (např. Čarek 1947; Tomek 1892; Vojtíšek 1947). Argumenty poskytuje jednak pozdější osazení prostoru, v němž se tyto objekty nacházejí, jednak chronologie sídelního postupu na pravém břehu pražské kotliny, kde jeho směry lze velmi podrobně rekonstruovat vzhledem k malé počáteční hustotě osídlení (Hrdlička 2000a). Tuto archeologickou výpověď historiografie akceptovala (např. Čarek 1966; Janáček 1983; Tomas 1984) vyjma Z. Fialu (zejména 1966, s. 60), který explicitně vyjádřil skepsi vůči výpovědním možnostem archeologických pramenů (cf. Frolík, Klápště 1991, s. 107).

Dnes již můžeme spolehlivě doložit, že areál Staroměstského náměstí se stal centrem raně středověké Prahy zhruba o dvě staletí později. Došlo k tomu po definitivním přesunu těžiště pražského suburbia na pravý břeh řeky Vltavy, kde jeho další vývoj začal již přímočaře směřovat ke konstituování Starého Města pražského (mezi léty 1232-1234). Podle poslední periodizace raně středověkých dějin Prahy (Ječný et al. 1984) předcházely tomuto procesu téměř celé dvě etapy označované jako éra boleslavská (do 1000) a vyšehradská (1000-1143). Obě zanechaly výrazné stopy i v územním vývoji pražské aglomerace.

Pro období boleslavské éry, v němž se těžiště podhradního osídlení i pražské tržiště nacházely na levém břehu řeky Vltavy, lze o lokalizaci podhradního centra konkrétně uvažovat zatím jen ve spojitosti s veřejným prostranstvím v opevněném suburbiu. Podle dosavadní evidence lze jeho existenci předpokládat v části dnešního dolního Malostranského náměstí, které v souvisle osídleném hrazeném areálu mělo z geomorfologického i komunikačního hlediska nejvýhodnější polohu (Boháčová, Frolík, Hrdlička, Smetánka 1992, s. 86). O jejím využití jako veřejného prostranství by mohla vypovídat archeologická dokumentace z roku 1943 (např. Borkovský 1964, fotodokumentace dlažby v úrovni podloží na s. 47 omylem lokalizované na Pražský hrad ke dvorci z 10. stol.) revidovaná v r. 1995 (např. Čiháková 1999, s. 24).

Vyšehradskou éru předznamenaly významné přesuny ve struktuře osídlení pražské kotliny. Podhradní osídlení se začalo rozšiřovat i na pravý břeh Vltavy, kde garantem bezpečnosti osídlení i komunikací se stal nově založený Vyšehrad (Kalina 1978, s. 327), jehož vznik lze doložit nejpozději počátkem 90. let 10. století (naposledy Bartošková 1998, s. 365 sq.). Založením dalšího přemyslovského hradu na pražském území, který uzavřel pražskou kotlinu od jihu, byly zároveň dány hlavní tendence urbanistického vývoje Prahy. Pro rozvinutí jejího půdorysu se stala určující poloha obou hradů (obr. 1:1, 13) a síť hlavních cest, z nichž spojnice mezi Pražským hradem a Vyšehradem (obr. 1:12) byla zpočátku hlavní osou podhradního osídlení (Líbal, Píša 1958, s. 22).

Výčet a podíl faktorů, které mohly iniciovat přesuny podhradního osídlení do pravobřežního zázemí, není zřejmě konečný. Z hlediska archeologických pramenů nelze podceňovat zejména otázku přelidnění sevřené malostranské kotliny, která zpočátku mohla o přesunu rozhodovat. Na nedostatek prostoru, který se stal vážnou překážkou rozvoje levobřežního suburbia již v průběhu 10. století, ukazuje nejen souvislé osazení všech poloh využitelných k trvalému sídlení, ale i dynamika nárůstu terénu s jeho častými úpravami, které lze považovat za nepřímý důkaz lidnatosti a velké koncentrace sídelních aktivit. Vyčerpání možností k extenzivnímu růstu suburbia v údolí pod Hradem by mohl dokumentovat i sestup trvalého osídlení do nivy na vyvýšené polohy, třebaže se týkal především komunit profesně vázaných k řece (Hrdlička 1972; 2000a). O přelidnění opevněného suburbia jako jednoho z podnětů přesunu by mohla svědčit i skutečnost, že „přednostně" byly v něm vymisťovány svahy na západní a severovýchodní straně (Čiháková 1999, s. 20), tedy polohy z hlediska trvalého sídlení nejméně příznivé.

O dominantním vlivu Vyšehradu na přesun podhradního osídlení na pravý břeh řeky Vltavy se uvažuje hlavně ve spojitosti s přesunem jeho *těžiště* (např. Tomas 1984, s. 40, 44) po roce 1070, kdy se Vyšehrad stal dočasným sídlem panovníka (cf. Frolík, Klápště 1991, s. 106). Rostoucí význam pražského pravobřeží v poslední třetině 11. století ilustruje často citovaný údaj kronikáře Kosmy, který k r. 1091 popisuje bohatství „in suburbio Pragensi et vico Vissegradensi". Toto lokalizační určení se dnes považuje za doklad dvou sídlištních okrsků, z nichž jeden příslušel Pražskému hradu, druhý Vyšehradu (cf. Frolík, Klápště 1991, s. 109 s lit.; o vyšehradském podhradí naposledy Podliska in Čiháková, Dragoun, Podliska v tisku). Jednoznačným svědectvím rozmachu *pravobřežní* části *pražského suburbi*a jsou však až zmínky k r. 1105 a 1108 o tržišti, které se již lokalizuje do prostoru dnešního Staroměstského náměstí (nejpodrobněji Fiala 1966). Zásadní otázka, zda tam bylo z levého břehu přemístěno jednorázově nebo fázovitě, zůstává ovšem mimo archeologickou výpověď. Archeologické prameny zatím zachycují jen stopy procesu, v němž se odstředivé snahy raně městského organizmu po větší samostatnosti v rámci tehdejší sídlištní struktury začaly již dynamicky odvíjet. Nejzřetelněji se projevují na území pozdějšího Starého Města, kde je lze jednoznačně identifikovat především mimo nejstarší podhradní osídlení soustředěné podél cesty k Vyšehradu (obr. 1:12).

Plochý staroměstský břeh nabízel pro rozvoj podhradí více vhodného prostoru než stísněná malostranská kotlina. Jeho georeliéf tvořily všechny tři stupně údolní terasy (obr. 4:VIIa-c), z nichž se v inundaci nacházel jen nejnižší, který zaplavovala řeka pouze v období katastrofálních tzv. stoletých vod. Trvalému osídlení zůstala nepřístupna jen niva, v níž se mohly uplatnit pouze sezónní aktivity (naposledy Hrdlička 1997b, s. 248).

Osazování území pozdějšího Starého Města postupovalo od řeky ve směru, který vycházel jakoby z jádra levobřežního suburbia pod Hradem (obr. 10). Jeho hlavní směry, určované polohou hlavních komponent pražské aglomerace, spolehlivě mapuje distribuce artefaktů i stratigrafie (Hrdlička 1996c, s. 163 s lit.). Možnosti studia faktorů ovlivňujících postup *souvislého* podhradního osídlení i v detailu (např. obr. 10) demonstruje situace jeho staroměstského jádra (obr. 9:1; 10:6). Názorně ukazuje, že nejstarší podhradní osídlení se usazovalo především podél cesty k Vyšehradu (obr. 1:12), jejíž směr dodnes sleduje ulice K. Světlé. Jeho archeologickým pozůstatkem je nejstarší sídlištní horizont (obr. 10:6) na nejnižším terasovém stupni, kde jeho podélné hranice jsou zřetelně geologicky vymezeny: na straně proti řece hranou terasové úrovně VIIc (cf. obr. 9:1) a na straně odvrácené od řeky mělkou depresí, jejíž okraj zvýrazňovalo vertikální rozhraní náplavů (obr. 10:3/4) indikující i předěl vegetačního krytu. Rekonstrukce půdorysu tohoto nejstaršího sídlištního horizontu jako souvisle obsazeného areálu (obr. 9:1) vychází z geologického vymezení plochy (Hrdlička 2000a) a distribuce nálezů keramiky 2. poloviny 10.-1. poloviny 11. století charakterizované kalichovitými okraji, které se v něm vyskytovaly téměř ve všech dokumentačních bodech buď v primárním nebo sekundárním uložení (Hrdlička 1996c, 164). Jediným nezpochybnitelným dokladem jeho ekonomického profilu jsou pozůstatky výroby železa. Koncentrovala se především v jižní části areálu, kde její objem dokumentují řádově tuny strusky na bázi nadloží (Čiháková 1999, s. 21). Mimo tento souvisle obsazený areál chybí nejen náznaky souvislého osídlení, ale i přibližná představa hustoty, velikosti a charakteru osídlených enkláv zastižených některými sondami. V území na sever a severovýchod od ústí nejstaršího mostu (obr. 1:3), kde výrazný úbytek archeologické evidence (např. 3:1-3) je důsledkem asanace z přelomu 19.-20. století (obr. 4:3), je absence souvislého osídlení 2. poloviny 10.-1. poloviny 11. století doložena sondami, v nichž se keramika s kalichovitými okraji vůbec nevyskytuje (např. Širová 1977). O této části aglomerace lze s velkou pravděpodobností pouze předpokládat, že velikost nesouvisle osídleného území se v ní shodovala s rozlohou nejnižší terasové úrovně (cf. obr. 4:VIIc). Na přilehlé vyšší terasové stupně (obr. 4:VIIb-a) vystoupila první vlna podhradního osídlení jen jako solitér (např. obr. 11: sonda 1711; Huml, Starec 1997, s. 254, obr. 2) patrně s vazbou na hlavní komunikační trasy a tamější vodní zdroje.

Bezprostředním impulzem, který odstartoval plošné osazování území pozdějšího Starého Města, byl přesun centrálního pražského tržiště do prostoru dnešního Staroměstského náměstí. Místo, kam bylo přemístěno, nebylo zvoleno náhodně. Bylo vybráno tak, aby tržiště bylo co nejblíže k řece, ale již mimo inundaci a zároveň v bezprostřední blízkosti komunikačního spoje s mostem. Těmto požadavkům nejlépe vyhovoval střední terasový stupeň (obr. 4:VIIb), který již neměl hydrologickou souvislost s dnešním řečištěm a navíc jím procházela cesta spojující přechody přes

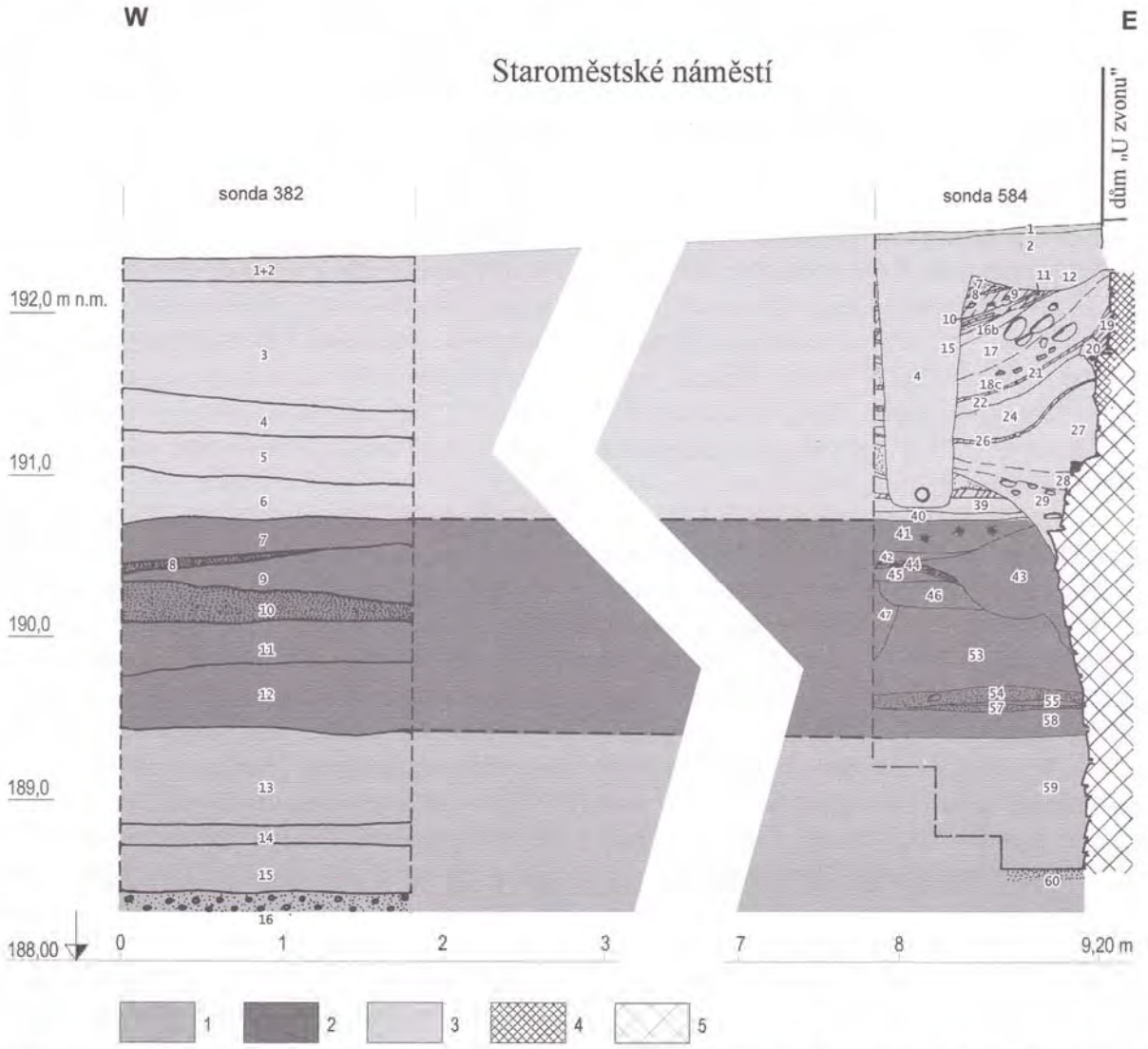

Obr. 8. Praha 1–Staré Město, ppč. 1090. Příčný profil východního okraje náměstí před domem „U zvonu" (cf. obr. 3: sondy 382 a 584). Vysvětlivky: 1 – sedimenty terasové úrovně VIIb, 2 – spodní stratigrafický komplex, 3 – svrchní stratigrafický komplex, 4 – základové zdivo gotického průčelí domu „U zvonu", 5 – požárem ožehnutý líc zdi. Podle L. Hrdličky (1976, plán č. 2 a 1991a, plán č. 3)

Komentář: Po dobu spontánní akumulace (2) existovala mezi veřejným prostranstvím a jeho dnešní východní frontou hranice, která probíhala mezi dokumentovanými sondami. Podle profilu ji tvořilo vertikální rozhraní mezi organogenními vrstvami (sonda 382: vrstvy 7, 9, 11-12) s lokálními proložkami písku (382:8 a 10) a mezi sídlištním souvrstvím (584:41-58) nacházejícím se v bezprostředním sousedství dřevěného objektu (cf. exkurz). Odpověď na klíčovou otázku, zda tento předěl, který existoval již od úrovně podloží, vymezoval tržiště nebo jeho komponenty, našel výzkum až ve výšce necelého jednoho metru nad podložím, na bázi vrstvy 584:45. Nejpozději na této úrovni terénu byla linie dnešního průčelí domu „U zvonu" již pevně fixována, a to pravděpodobně románským kamenným domem indikovaným maltou ve výplni 584:46 (exkurz). Pokus o synchronizaci úrovně jeho „chodníku" (584:44) s výškou soudobého povrchu tržiště (jedna ze dvou proložek písku ? – cf. 382:8 nebo 10) nemá jednoznačný výsledek. Absence dlažeb v sondě 382 a jejich přítomnost v západněji situovaném liniovém výkopu (cf. obr. 3:1175), v němž byl povrch tržiště zpevňován podél celého průčelí již od úrovně podloží (Bureš, Dragoun 1991, s. 274), může reflektovat formování původní stavební čáry náměstí. Absenci dlažeb před domem „U zvonu" ve stínu předstupujícího severního souseda (cf. obr. 3) lze totiž vysvětlit dvojím způsobem: komunikační trasa obcházející vnitřní obvod tržiště se na východní straně buď k okraji tržiště nepřiblížila, nebo již od samého počátku musela respektovat jeho dnešní linii. Zatím nejstarším dokladem odsazení v jejím severním úseku je kvádříkový dům v předstupujícím průčelí paláce Kinských čp. 606 (cf. obr. 5:4).

Detailní synchronizaci stratigrafického vývoje svrchního komplexu (3) se stavebním vývojem východní fronty náměstí (4) komplikuje jeho porušení přestavbou domu „U zvonu" ve druhé čtvrtině 14. století (584:7-29). Podle sondy 382 vznikl svrchní komplex ve dvou etapách (382:3 a 382:4-6), jimž odpovídá starší a mladší gotická úroveň náměstí. Starší etapu prezentují demoliční vrstvy (382:5-6) a násypy (382:4), jejichž textura i niveleta povrchu (191,6 m n. m.) jsou srovnatelné se souvrstvím zanechaným raně gotickou přestavbou románského předchůdce domu „U zvonu" (584:30-40). Mladší etapě (382:3) odpovídá dnešní úroveň náměstí, jejíž výška se před domem „U zvonu" ustálila ještě před jeho vrcholně gotickou přestavbou (cf. exkurz).

Realizaci tohoto projektu zahájila demolice raně gotického průčelí, v jejímž průběhu byla také odkopána rozebíraná partie základů exploatovaných do hloubky 190,5 m n. m. Zbytky raně gotické opukové substrukce, využité jako základ novostavby (šrafa č. 4 pod kótou 190,5), byly nadezděny nejprve smíšeným základovým zdivem (po úroveň 191,1 m n. m.) a posléze, po částečném zasypání stavebního výkopu (584:28-29), znovu opukovou zdí, kterou stačil ožehnout oheň (5) ještě v průběhu stavby. Postupné zaplňování stavebního výkopu během dostavby průčelí dokumentuje sekvence staveništních vrstev (584:26, 21, 11, 9, 7) prokládaných násypy (584:27, 24, 22, 18c, 17, 16b), jejichž substrát datují nalezené artefakty (Hrdlička 1996a, Ryc. 4:1-13) do druhé poloviny 13. století. Raně gotický původ těchto násypů, uložených do místa nálezu prokazatelně až ve druhé čtvrtině 14. století, může být další oporou závěru, že souvrství č. 7-29 v sondě 584 není ekvivalentem nejmladších násypů v sondě 382 (vrstva 3), ale výplní stavebního výkopu, který tyto násypy porušil (cf. exkurz).

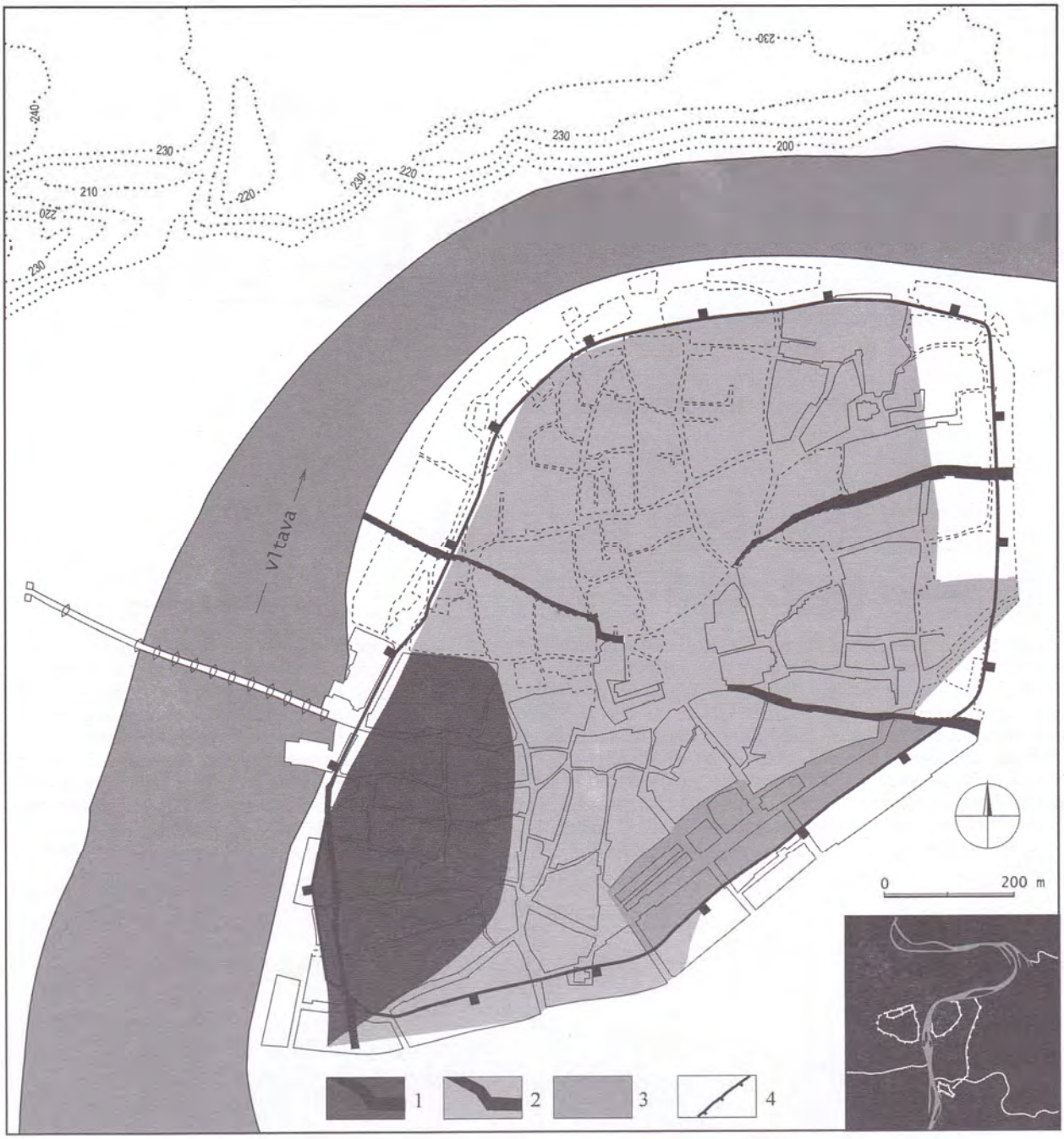

Obr. 9. Praha 1–Staré Město. Vývojové schéma komunikační osnovy prezentované na mapě stabilního katastru z l. 1841-1842, upravené pro potřeby zmenšení (čárkovaně zástavba asanovaná po r. 1893). Vysvětlivky: 1 – nejstarší jádro pravobřežního suburbia s tzv. dolní vyšehradskou cestou, 2 – uliční osnova s radiálními prvky románské éry, 3 – tzv. Havelské město, 4 – městská hradba 13. století. 1-3 podle L. Hrdličky (2000a), 4 na jihu a východě podle Z. Dragouna (1987, obr. na s. 40-41), proti řece podle L. Hrdličky (2000a) na podkladě obr. 4:VIIc a nových nálezů (Dragoun 1992; 1993)

Komentář: Staroměstské opevnění (souhrnně Dragoun 1987; Richter 1991, s. 177), realizované za vlády Václava I. (1230-1253), definitivně oddělilo území města od ostatního podhradního osídlení bez ohledu na dřívější vzájemnou návaznost podhradních osad a sídlišť. Na jižní straně např. došlo k rozdělení újezdu sv. Martina, zatímco na východě byly do opevnění zahrnuty i prázdné plochy, které bylo třeba teprve dosídlit. Fortifikační pás byl projektován tak, aby co nejvíce využil Vltavy jako obranné linie. Hradební zeď důsledně respektovala konfiguraci terénu, což dokumentuje jednak její zalomení do směru spádnice při sestupu na nižší terasovou úroveň, jednak průběh podél řeky, kterou sledovala pod hranou terasy (cf. obr. 4:VIIc), aby ji voda nepodemlela (Hrdlička 1997b, 248, obr. 2:6). Předpoklad, že součástí projektu staroměstského opevnění byla i stavba staroměstského jezu, který měl napájet příkop na jižní a východní straně města vzdutou vodou Vltavy (cf. Záruba, Pašek 1960, s. 51), nebyl potvrzen. Podle archeologické dokumentace byl staroměstský příkop suchý (Dragoun 1987, s. 61) a nebyly do něj svedeny ani vody z Vinohrad (naposledy Hrdlička 2000a) odváděné vodotečí, jejíž původní směry napříč Starým Městem zatím jen tušíme (např. obr. 4:2, 5:1 a obr. 11; Starec 1998a, s. 28, obr. 1).

Celkovou délku staroměstské hradby lze odhadnout na 3.500 m, z nichž na úsek proti řece připadá asi 1650 m, tedy necelá polovina (přibližně 47%). Rozsah opevněné plochy dosahoval jen asi 80 ha (80,397 ha), což proti dosud uváděným 140 ha (naposledy Janáček 1983, s. 50; Petráň 1985, s. 502) je téměř o 60 ha (necelých 43%) méně. Nový údaj o velikosti opevněné plochy byl získán planimetrováním její rekonstrukce v měřítku 1:1000 na reprodukcích katastrální mapy z r. 1947 digitálním polárním planimetrem zn. SOKKIA (J. Morávek)

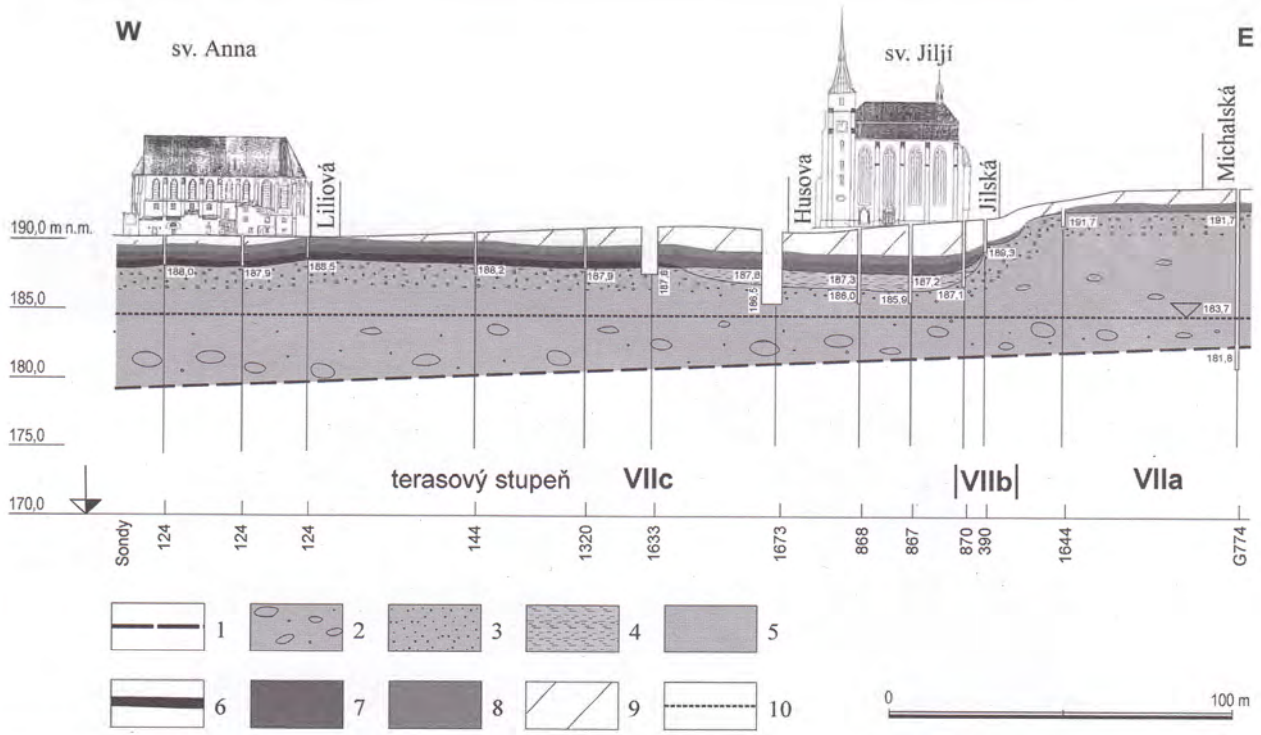

Obr. 10. Praha 1–Staré Město, jihozápadní část. Schéma postupu podhradního osídlení napříč udolím (6-8). Profil zachycuje jak směr sídelního postupu, tak vliv geofaktorů na výběr místa k trvalému sídlení (např. 4). Význam svahů terasových stupňů jako výrazných terénních linií, u nichž se šíření osídlení obvykle na čas zastavovalo (např. 7), podtrhuje i situace řadových pohřebišť a některých románských kostelů (Dragoun 1997, obr. 1; Hrdlička 1994, s. 179, obr. 7a). Atypické situování kostela sv. Jiljí vzhledem ke georeliéfu vysvětluje jeho poloha mezi dvěma cestami, z nichž dnešní Jilská sledovala od Perštýna k Malému náměstí hranu terasového stupně VIIb, zatímco Husova sestoupila na nejnižší úroveň VIIc (Hrdlička 1982, s. 617). Mocnost souvrství 6-8 je pro názornost schematicky převýšena. Vysvětlivky: 1 – skalní podklad, 2 – písčité štěrky údolní terasy VII, 3 – hlinitopísčité povodňové sedimenty terasové úrovně VIIa-c, 4 – holocenní výplň deprese – převážně povodňové písčité hlíny, 5 – deluvium – materiál úrovně VIIa (extrapolováno ze sondy č. 487), 6 – sídlištní souvrství 2. poloviny 10.-11. století, 7 – souvrství 1. poloviny 12. století, 8 – souvrství 2. poloviny 12. století, 9 – souvrství 13.-14. století, 10 – hladina podzemní vody. Detail podkladu (Hrdlička 1996c, obr. 1) doplněn o č. 7 a 8

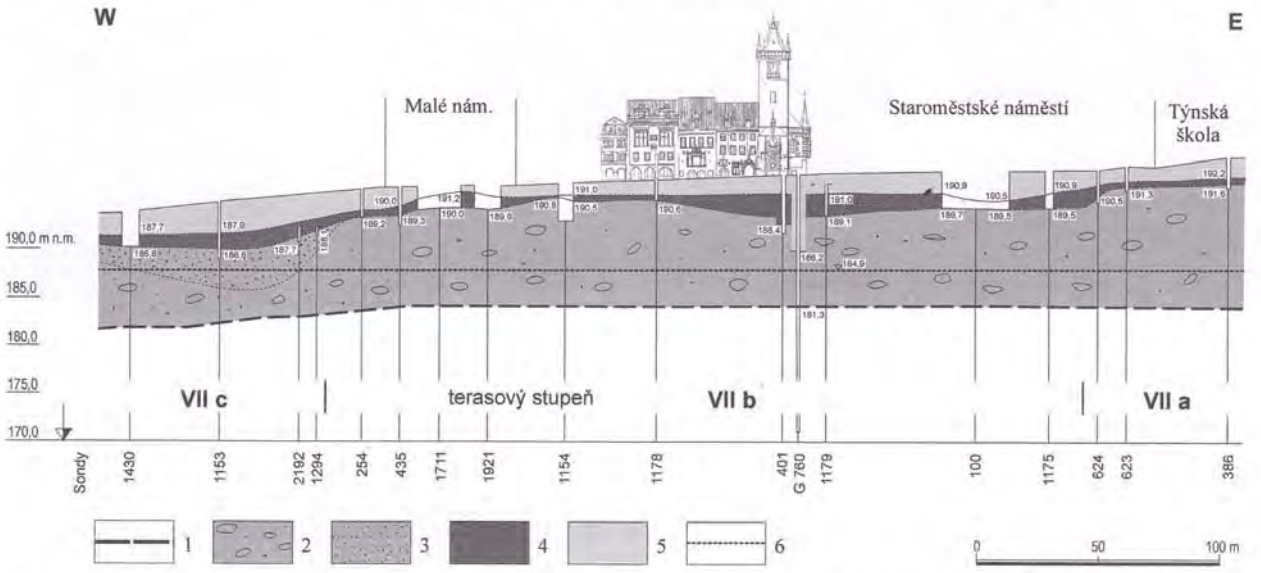

Obr. 11. Praha 1–Staré Město, Malé a Staroměstské nám. s okolím. Výpověď podélného přehledného profilu vedeného zájmovým územím ve směru západ-východ (cf. obr. 3:5, profil W-E) antikvuje názory, podle nichž obě náměstí byla původně jedním prostorem (např. Ječný et al. 1984, s. 246; Tomek 1892, s. 228). Názorně dokumentuje, že dnešní Malé a Staroměstské náměstí, jejichž původní úroveň se nacházela na středním terasovém stupni VIIb, byly zpočátku i geomorfologicky odděleny (Hrdlička 1993b, s. 667). Oddělovala je stará vodoteč, jejíž výplavový kužel, zasahující pod radniční blok, zastihly sondy č. 1154 a 1178. Koryto vodoteče, indikované jednak nižší úrovní podloží v sondách č. 401 a 1179, jednak šedým bahnitým jílem na bázi nadloží v sondě 401, směřuje pod radniční věž (cf. model georeliéfu na obr. 5:1). Vysvětlivky: 1 – skalní podklad, 2 – písčité štěrky údolní terasy VII, 3 – hlinitopísčité povodňové sedimenty terasové úrovně VIIa-c, 4 – spodní stratigrafický komplex, 5 – svrchní stratigrafický komplex, 6 – hladina podzemní vody. Podklad (Hrdlička 1993b, obr. 3) doplněný o úsek mezi sondami č. 1179 a 386, upřesnil v části Malého náměstí P. Starec (sondy 1711 a 1921)

řeku. Z tohoto hlediska se jako nejvýhodnější jevila nejzápadnější část střední terasové úrovně, v níž bylo tržiště umístěno co nejtěsněji ke hraně obrácené k mostu. Mez, kterou ovšem tímto směrem nemohlo překročit, představovala vodoteč, jejíž tehdejší trasa napříč středním terasovým stupněm dodnes odděluje prostor Malého a Staroměstského náměstí (obr. 11). Podle rekonstrukce (obr. 5:1) vedlo její koryto při spojnici mezi dnešní Železnou a Maislovou ulicí. Jeho předpokládaný průběh představuje zároveň podélnou osu prostoru, v němž realizace *příčných* liniových výkopů poskytne příležitost k falzifikaci hypotézy o existenci této vodoteče. Předběžné informace o spodním stratigrafickém komplexu v sondách 1157 a 1179 (cf. obr. 3), v nichž byl popsán jako odpadkový prostor (Bureš, Dragoun 1991, s. 268, 280), dovolují předpokládat, že koryto zmíněné vodoteče sloužilo i jako otevřená kanalizace, a to po celou dobu spontánní akumulace, tj. až do konce doby románské (cf. exkurz). Tato skutečnost by zároveň vysvětlovala absenci románské stavební čáry na západní straně Staroměstského náměstí, kde stavebně-historickému průzkumu chybí prameny k její rekonstrukci (naposledy Líbal, Muk 1996, s. 28).

Pokus o dotvoření půdorysného útvaru tržiště vymezeného ze tří stran georeliéfem lze hledat pouze na jeho východní straně (obr. 5), kde 50% pravděpodobnost archeologické výpovědi je výzvou budoucímu výzkumu k eliminaci její nahodilosti. Prvek formálního ztvárnění jeho půdorysu lze spatřovat ve východním ukončení tržiště zalomenou úsečkou kolmou ke komunikaci, která vycházela z jeho jihovýchodního kouta a přímou trasou po šikmé spádnici stoupala k Týnu (dnešní Týnská ul.).

Současný vznik tržiště a Týnské ulice doložený stratigraficky (obr. 15, exkurz) indikuje i současné založení Týna, který vznikl jako instituce panovníka pro správu trhu a výběr tržních a celních platů (naposledy Goliński 2000). Byl situován na hranu nejvyšší terasové úrovně, kde průběh fortifikačního pásu jeho nejstaršího jádra (obr. 5:3) maximálně využíval členitosti terénu na severní (Hrdlička 1999, s. 2, obr. 2) a východní straně opevněného areálu (obr. 4:2).

Nová poloha centrálního tržiště s nově založeným Týnem se stala určující komponentou pro další rozvíjení pražského půdorysu. Hlavní směry, jimiž se podhradní osídlení na pravém břehu dále šířilo, se orientovaly již nikoli na jih k Vyšehradu, ale na obrácenou stranu k novému tržišti (Hrdlička 1996c, s. 164). Tato nová vlna extenzivního růstu pražského suburbia zaplavovala především území kolem svého nového krystalizačního jádra, kde zanechala zřetelné stopy zejména na plochách, osazených až po přesunu tržiště na místo dnešního Staroměstského náměstí (např. Ježek 1998). Výpověďní hodnotu archeologické situace nezatížené kontaminací starším osídlením názorně dokumentuje nálezová situace podél východního okraje nejstaršího jádra pravobřežního suburbia (obr. 9:1). Jednoznačně vypovídá, že mělká deprese (obr. 10:4), před níž se podhradní osídlení původně zastavilo (obr. 10:6), byla osazena až později v souvislosti s jeho postupem směrem k tržišti (obr. 10:7). Na rozdíl od nejstaršího sídlištního horizontu podél cesty k Vyšehradu, datovaného keramikou s kalichovitými okraji, je jeho pozdější extenzivní růst směrem k tržišti spolehlivě mapován následnými keramickými horizonty. Jejich sekvence, předběžně označena jako románská keramika (Hrdlička 1993a, s. 97, obr. 6-7), je skutečným markerem nové éry v historii pražského suburbia. Distribuce románské keramiky reflektuje dynamický nárůst hustoty osídlení i sílící tlak na plošné využití zbývajících volných ploch v nejnižší terasové úrovni (Hrdlička 1996c, s. 164). Jako stratigraficky nejstarší artefakt datuje románská keramika *postupné* zahušťování osídlení i na sever a severovýchod od nového tržiště. Dosídlen byl také pobřežní pás, který z urbanistického hlediska představoval méně hodnotné území, protože hleděl přes řeku pouze do stráně, kam nevedl vůbec žádný brod. Dřívější postavení severní poloviny staroměstského území jako bezvýznamné periferie naznačuje nejen jeho poloha mimo hlavní komunikační tahy (naposledy Hrdlička 2000b), ale i absence románských křesťanských svatyň (Líbal, Píša 1958, s. 22), která zároveň vylučuje i existenci jejich případných předchůdců likvidovaných povodní v r. 1118. Současné zahušťování sítě dokumentačních bodů, k němuž v poslední době dochází i na této někdejší periferii, významně rozšiřuje pramennou základnu zejména pro komparaci starší a mladší vrstvy pravobřežní části pražského suburbia. Toto srovnání i z hlediska sociotopografie a struktury osídlení by mohlo ozřejmit mj. dvě otázky, jejichž řešení se v dosavadních přehledech naznačuje jen v hrubých rysech a v příliš dlouhém časovém intervalu: Týkají se jednak definitivního vymístění železářské výroby z území „románské Prahy" (zatím jen indicie in Draganová 1982; Havrda, Wallisová 1998), jednak usazování židů do blízkosti tržiště na jeho severní stranu k méně významné spojnici dvou pražských brodů (souhrnně naposledy Vilímková 1993). Předpoklad, že

židé byli tam přemisťováni již v první polovině 12. století (naposledy PIEKALSKI 1999), je ve shodě s naší současnou představou vývoje pravobřežního suburbia, ale nelze jej doložit. Poslední informace, podle níž byli židé v tomto prostoru usazeni už v 11. století (DRAGOUN in ČIHÁKOVÁ, DRAGOUN, PODLISKA v tisku), je zatím jen předběžnou interpretací minimálního zastoupení kostí vepře v archeologických situacích pod Staronovou synagogou.

Na přilehlé vyšší terasové stupně mohlo *souvislé* podhradní osídlení vystoupit až počátkem 12. století, kdy řadová pohřebiště na jejich hranách přestala být využívána a pohřbívat se začalo na nových hřbitovech u kostelů přímo v osadách. Tento proces se odehrál v poměrně krátkém časovém úseku. Jeho rozpětí vymezují *post quem* denáry z řadových pohřebišť ražené v letech 1085-1092 (HUML, STAREC 1997, s. 254), resp. 1092-1100 (DRAGOUN 1981, s. 206), a *ante quem* zpráva o katastrofální povodni v r. 1118, která v pražském podhradí smetla i kostely. Vzhledem k tehdejšímu rozsahu podhradního osídlení a inundace šlo o předchůdce románských kostelů (naposledy nejpodrobněji o tom ČAREK 1966, s. 21 sq.) hlavně na pravém břehu při tzv. dolní vyšehradské cestě, z nichž nejméně pět mohlo stát na staroměstském území (HRDLIČKA 2000a).

Na středním a nejvyšším terasovém stupni (obr. 4:VIIa-b) dosáhlo nové osídlení největší intenzity a hustoty v okolí nového tržiště, kolem něhož vytvořilo souvislý pás široký necelých 200 m. Nejdále od řeky postoupilo jihovýchodním směrem od Staroměstského náměstí k dnešní Rytířské ulici, kde se zastavilo u lokální cesty spojující mj. Újezd sv. Martina s osadou u kostela sv. Benedikta (naposledy HRDLIČKA 1996c, s. 167 s lit.). Tato cesta se stala jihovýchodní hranicí Prahy románské (obr. 9:2) a zůstala jí až do lokace tzv. Havelského města (obr. 9:3) ve 30. letech 13. století (FROLÍK, KLÁPŠTĚ 1991, s. 114 s lit.).

Současně s osazováním území kolem nového tržiště se formovala a stabilizovala i nová komunikační síť, kterou charakterizovaly radiální prvky sbíhající se v jejím centru na dnešním Staroměstském náměstí (obr. 9:2). Přímý směr tří radiálních cest vybíhajících ze tří koutů nového tržiště naznačuje, že území, jímž procházejí, ještě nebylo v době jejich vzniku souvisle a hodnotně zastavěné. Souvislá zástavba pravobřežního jádra podhradí končila tehdy na předmostí, kde ji musela respektovat pouze čtvrtá z těchto cest, která spojovala nové tržiště s mostem. Skutečnost, že tato spojnice, považovaná za nejdůležitější komunikaci (PIEKALSKI 1999, 177), neměla přímý směr čtvrté radiály, se uvádí jako důkaz, že nejstarší most v místech Karlova mostu a tržiště v místě Staroměstského náměstí nevznikly současně (ČAREK 1947, s. 243 sqq.). Na trvalé aktuálnosti této brilantní analýzy staroměstského půdorysu můžeme demonstrovat i použitelnost retrogresivní metody. Zdá se, že její věrohodnost stoupá úměrně možnosti ověřovat stáří určujících komponent nezávislými prameny. V našem případě se nebudou měnit výsledky analýzy (nejstarší most v místech Karlova mostu a tržiště v místě Staroměstského náměstí nevznikly současně), ale pouze jejich chronologická interpretace, a sice podle toho, jakým směrem posuneme původní datování určujících komponent. Když např. ve shodě s novými archeologickými poznatky provedeme na spojnici most-tržiště rošádu v Čarkově datování koncových komponent, dostaneme zcela opačný výsledek než on. To znamená, že radiální síť cest (obr. 9:2) nebyla ve staroměstském půdorysu nejstarší jak mínil J. Čarek (naposledy 1966, s. 34), ale naopak, časově navazovala na starší uliční osnovu jihozápadní části města (obr. 9:1), v níž dominovaly směry rovnoběžné s řekou, resp. s hlavní trasou na Vyšehrad. K absolutnímu datování vzniku radiální sítě cest přispěla archeologie zatím jen nálezem denáru knížete Břetislava II. (1092-1100) v jednom z hrobů na pohřebišti v Dlouhé ulici (DRAGOUN 1981, s. 206), přes které vede radiála vbíhající do severovýchodního kouta tržiště.

V souvislosti s budováním nové urbanistické sítě nelze vyloučit ani umělé zásahy do vodopisu jejího území s cílem přizpůsobit tok vodotečí novému uspořádání prostoru. Situace, jíž by odklon přirozeného toku vody vyhovoval, mohla nastat na kterékoli z vodotečí odvádějících vody staroměstským uzemím. Hledisko „vyššího zájmu" na jejich umělém přesměrovávání lze připustit např. u vodoteče, která z území pozdějšího Nového Města směřuje k dnešnímu Ungeltu (STAREC 1998a, s. 27 sq., obr. 1). Její pokračování k řece zaznamenávají podélné profily georeliéfu Celetné ulice (obr. 4: A-B) a dnešního Ungeltu (obr. 4: C-D). Oba zachycují v úrovni podloží mělkou depresi (obr. 4a:2), jejíž směrování napříč údolím k zářezům v údolní hraně nejvyššího a středního terasového stupně a spád směrem k řece jsou indikátory vodoteče (HRDLIČKA 2000b). Pokud by budoucí výzkum prokázal, že šlo o funkční vodoteč, jejíž koryto bylo přesměrováno na východ současně s budováním Týna, byl by to doklad, že vodopisná mapa území pozdějšího Starého Města se začala uměle

měnit nikoli až v době jeho opevňování před polovinou 13. století (cf. Hrdlička 2000a), ale nejméně o jedno století dříve při budování uliční osnovy s radiálními prvky románské éry. Předběžně lze jen konstatovat, že dnešním Ungeltem procházela kdysi vodoteč, jejíž opuštěné koryto projektanti Týna racionálně využili pro trasování příkopu na jeho východní straně (obr. 7). Způsob a dobu zániku této vodoteče by mohlo upřesnit jedině systematické dokumentování jejího koryta (Starec 1998a, obr. 1) směrem proti toku, aby se zjistilo, kde, kdy, kam a jakým způsobem bylo odkloněno.

Změny příznačné pro vrcholně středověké (právní) město, jejichž nástup vyvrcholil výstavbou staroměstského opevnění (obr. 9:4), se projevily také v gotizaci Starého Města i Staroměstského náměstí. Půdorys náměstí byl formálně ztvárněn do pravidelného útvaru s dvěma rovnoběžnými stranami, z nichž jihozápadní, stabilizovaná gotickou novostavbou na místě severovýchodního křídla radnice, nahradila původní hranici tržiště tvořenou vodotečí s funkcí otevřené kanalizace. Pronikavou kulturní změnu v hrazeném městě představoval definitivní přechod od spontánní akumulace k plošně usměrňovanému vývoji terénního reliéfu (exkurz), o němž lze předpokládat, že se začal uplatňovat nejdříve právě na dnešním Staroměstském náměstí. Výsledkem jeho působení byla mj. proměna terasového stupně v dnešní povlovný svah (obr. 12), který více vyhovoval jak urbanizaci širšího zájmového území, tak gotické řadové zástavbě v průčelí náměstí. Otázka jeho počáteční úpravy zůstává však dosud otevřená, protože ji nelze ztotožnit s žádnou konkrétní archeologickou situací. Možnostem archeologického poznání zatím uniká i charakter dlažby, kterou se začaly dláždit staroměstské ulice a veřejná prostranství nejpozději od roku 1331 (Tomek 1892, s. 555). Předpoklad, že současně s dlážděním ulic byly před průčelím domů likvidovány vstupní šíje do sklepů a přemisťovány dovnitř parcel (Tomek 1892, s. 555), nebyl dosud archeologicky ověřen ani na Staroměstském náměstí. Zde se archeologicky podařilo doložit jen jejich existenci, a to na východní a jižní straně, kde zazděné vstupní šíje ve zdech sklepů pod průčelím byly stavebně – historickým průzkumem původně interpretovány jako zazdívky přímých vstupů z náměstí do přízemí (Hrdlička 1984a, s. 650 s lit.).

Zásadní proměnu staroměstského rynku představovala až dlažba s rovným povrchem (obr. 14:4), datovatelná pouze *post quem* situacemi 14. století.

EXKURZ

V **sondě 584** bylo podle sledovaných hlavních znaků (název zeminy, barva, textura, konzistence a ulehlost) rozlišeno celkem 67 stratigrafických jednotek (Hrdlička 1991a, s. 5-11, plány 3-4), které se podle geneze daly rozčlenit minimálně do 9 poloh a generalizovat do dvou následných komplexů (vysvětlivky 2-3). Ve spodním komplexu, jehož struktura i textura vypovídají o spontánní akumulaci (cf. Hrdlička 1996a, s. 13), se střídají sídlištní horizonty (sonda 584: vrstvy 42-42a + 58) s narůstajícím odpadem (584:50-51, 53), úpravami terénu (584:44-45, 52, 54 a 56a-57) a stopami požárů (?) v okolí (584:41 + 55-56). Počátky stavební aktivity v bezprostředním sousedství sondy indikuje požár (obr. 8, sonda 584:55) na upraveném povrchu (obr. 8, 584:57) nejspodnější antropogenní vrstvy (584:58), která podle ulehlosti představovala terén, po němž se chodilo. Výška stavební úrovně nejstarší kamenné stavby, jejímž indikátorem jsou nálezy malty ve výplni 584:46 (cf. obr. 8), se v sondě nedochovala; s největší pravděpodobností ji zde odstranila úprava terénu před novostavbou, v jejímž rámci byl terén nejprve snížen a zarovnán (v místě sondy na zastižený zbytek vrstvy 584:50) a posléze „vydlážděn" stavebním odpadem (drobné úlomky a odštěpky opuky in 584:44) s podsypem (584:45). Podle reliéfu této dlažby v jižní stěně sondy (cf. Hrdlička 1991a, plán č. 3) a na ni nasedajících dvou vrstev, které se rovněž zvedají k mladším základům domovního průčelí (obr. 8, vrstvy 584:42-41), lze soudit, že kamenná stavba, indikovaná maltou ve výplni 584:46, stála v přední části parcely dnešního domu „U zvonu". Podle textury vrstvy 584:41 tuto stavbu mohl poškodit nebo zničit požár, jehož pozůstatky (uhlíky, vypálené pecky jílu a do červena ožehnuté odprysky opuky) tvoří příměs povrchové vrstvy spodního stratigrafického komplexu (584:41). Nálezová situace v sondě 584 však nevylučuje, že k požáru indikované stavby mohlo dojít již o něco dříve a na vyšší úrovni terénu než se projevuje dnes. Tuto interpretační variantu připouští v úrovni vrstvy se stopami požáru (584:41) hiát, jehož vznik v prostředí spontánní akumulace na hlavním městském prostranství lze věrohodně vysvětlit jedině snížením úrovně terénu. Nebylo však zjištěno, zda ke snížení terénu došlo ještě před požárem, nebo až po něm.

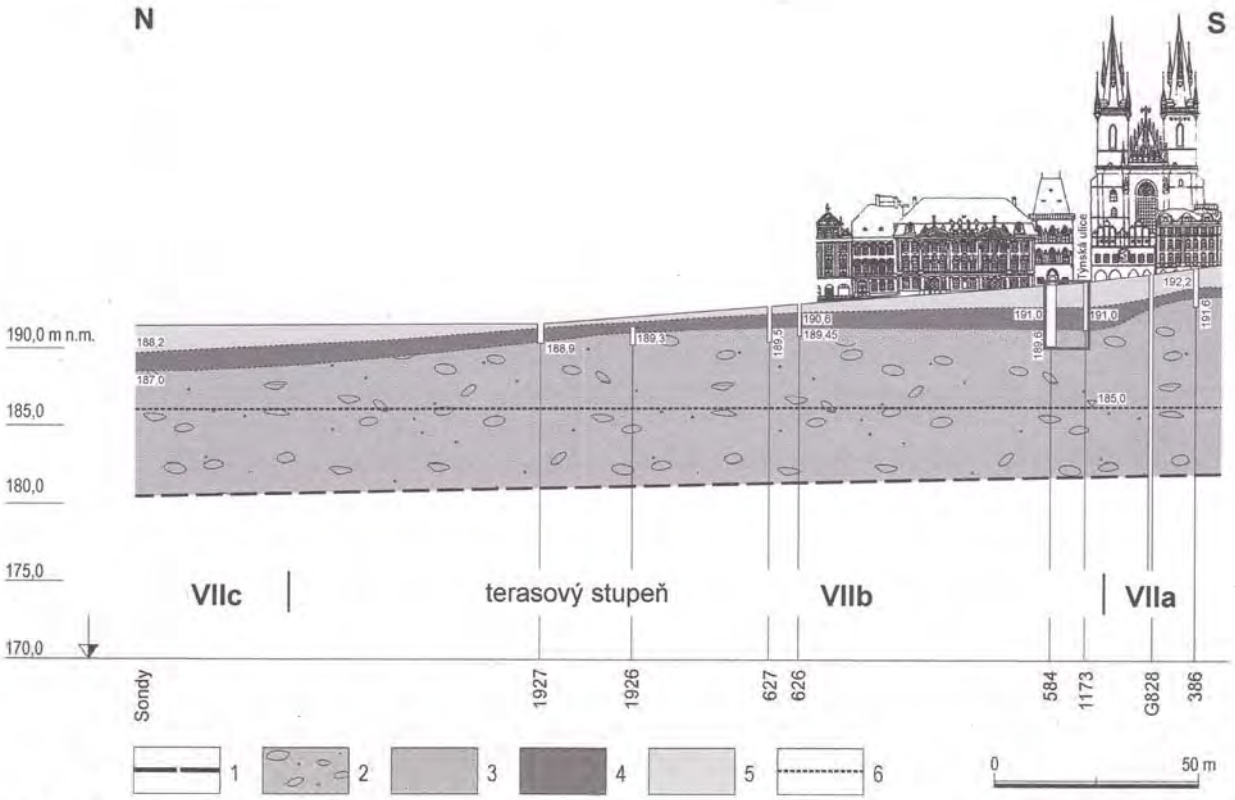

Obr. 12. Praha 1–Staré Město, východní strana Staroměstského nám. se severním okolím. Příčný přehledný profil směru sever-jih vede zájmovým územím v linii (cf. obr. 3:5, profil N-S), v níž se terasová úroveň VIIb sondami č. 1926 a 1927 posunula proti dosavadním rekonstrukcím (naposledy Hrdlička 1994, obr. 7a:VIIb) blíže k řece (cf. obr. 4:VIIb). Tržiště, původně situované pouze na středním terasovém stupni VIIb, se však nacházelo dále od řeky než hrana terasové úrovně. Jeho severní hranice se podle indicií pohybovala při vrstevnici 189,5 m n. m., jejíž linii dodnes sleduje severní obvod Staroměstského náměstí (cf. obr. 5:1, 5). Původní rozsah měnilo tržiště prokazatelně jen na jižní straně, kde s narůstající výškou povrchu terénu se postupně rozšiřovalo do svahu až na okraj přilehlé terasové úrovně VIIa. Předpoklad, že tento proces byl v zájmu urbanizace prostoru uměle urychlován už po dobu akumulace spodního komplexu (Hrdlička 1996a, 14), nachází oporu v distribuci organogenního odpadu, jejíž silnou asymetrii nelze vysvětlit pouze zvýšenou produkcí odpadu na tržišti (srov. jeho dominantní podíl v sondách 382 a 631 na obr. 8 a 14 s absenci organogenního odpadu nad tržištěm na obr. 13). O rychlejším nárůstu terénu na nižším z obou terasových stupňů by mohla svědčit i stavební úroveň románských domů ve východním a jižním průčelí náměstí. Dokumentuje to její výška nad podložím, která se na východní straně tržiště pohybuje kolem 1 metru (cf. obr. 15, sonda 584:50), zatímco v jižní frontě nad tržištěm pouze okolo 1 decimetru (obr. 13:22). Vysvětlivky: 1 – skalní podklad, 2 – písčité štěrky údolní terasy VII, 3 – hlinitopísčité povodňové sedimenty terasové úrovně VIIa-c, 4 – spodní stratigrafický komplex, 5 – svrchní stratigrafický komplex, 6 – hladina podzemní vody. Červeně situace detailu na obr. 15. Nepřirozeně dlouhý svah mezi střední a nejnižší terasovou úrovní (VIIb a VIIc) v úseku severně od sondy č. 1927 odpovídá vrstevnicovému plánu georeliéfu rekonstruovanému počítačovým programem v území bez dokumentace (obr. 5:1). Nivelety u severního okraje profilu jsou extrapolací hodnot zastižených sondou č. 1675 mimo snímek mapy na obr. 3

O existenci hiátu vypovídá složení keramického souboru ze sondy 584 (Hrdlička 1996a, obr. 4) a jeho srovnání s pražskou sekvencí keramických horizontů (souhrnně nepubl.), jejichž rekonstrukce se průběžně upřesňuje (např. Dragoun 1998; Hrdlička 1993a; 1997a, obr. 4:1-41, 48-49). Z obojího jednoznačně plyne, že mezi keramikou ze svrchního komplexu (Hrdlička 1996a, obr. 4:1-13) a z povrchu spodního (Hrdlička 1996a, obr. 4:14-22) není kontinuita. Odděluje je časový interval, jehož délka na škále pražské sekvence zahrnuje dobu oběhu nejméně tří keramických horizontů. Podle relativní chronologie by začátek intervalu předcházel masovému nástupu mladší varianty klasického podtypu zduřelého okraje (totožná s tzv. klasicky zduřelým okrajem in Hrdlička 1993a, s. 97 sq.), která v souboru chybí, zatímco jeho konec by splýval s rozšířením světlé červeně malované keramiky. S horní hranicí intervalu souvisí i nález červeně malované miniatury z jemně plavené světlé hlíny (Hrdlička 1991a, s. 19, nález č. 8/79-11, tab. 4:2) ve vrstvě 584:41, do níž byla zašlápnuta, když se tato vrstva po snížení terénu znovu ocitla na povrchu. Miniatura by zároveň datovala *post quem* raně gotickou přestavbu domu „U zvonu" (Hrdlička 1993a, s. 108, exkurz 1), kterou zahájila demolice jeho románského předchůdce (584:38 a 40). Z hlediska absolutní chronologie se dřívější vymezení hiátu v rámci první poloviny 13. století (Hrdlička 1996a, s. 16) zatím nemění, protože poslední posuny v datování nástupu klasického podtypu zduřelého okraje (Hrdlička 1997a, obr. 4) se k začátku hiátu nevztahují. Týkají se pouze starší varianty klasické profilace, která se na keramické

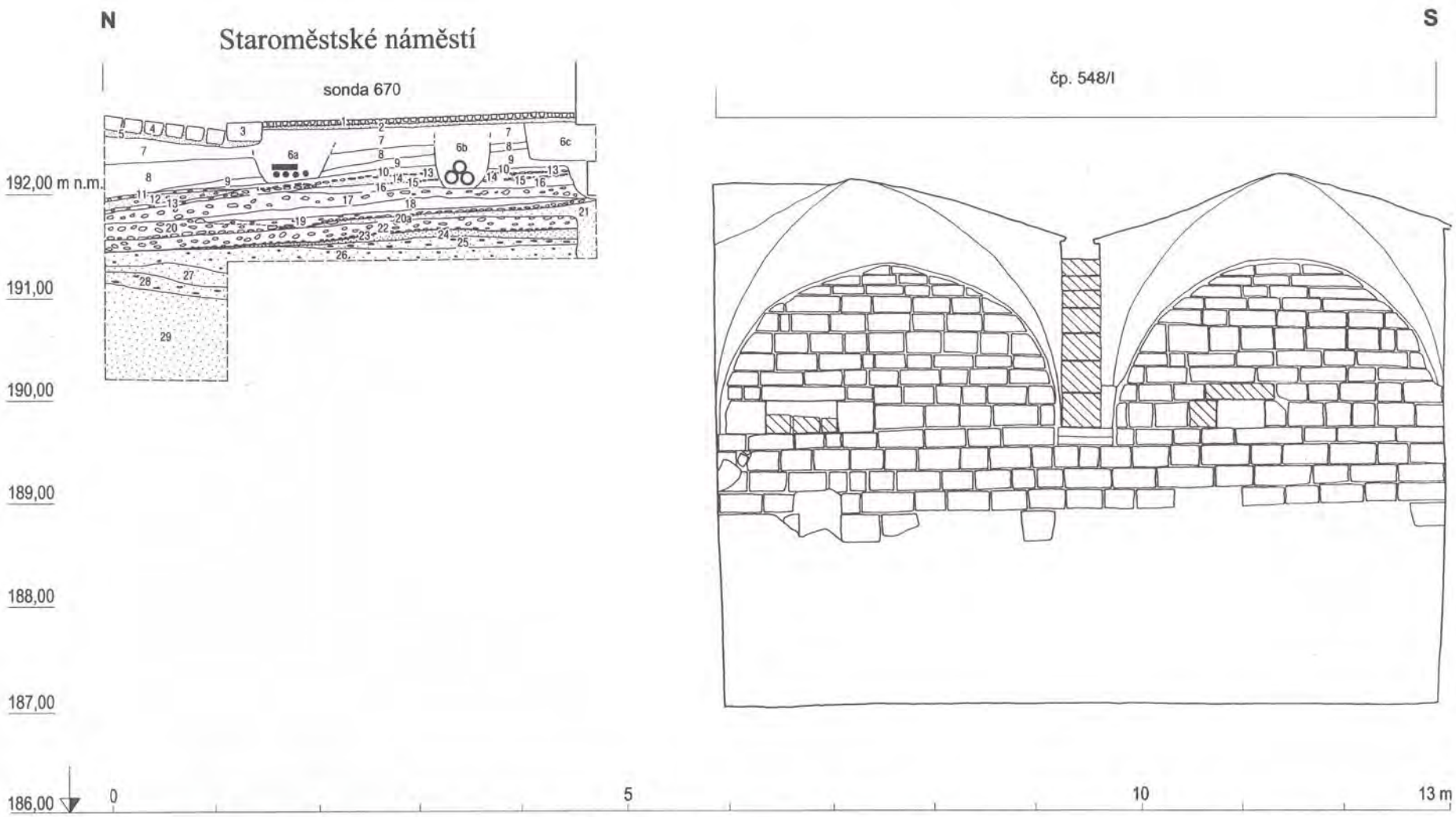

Obr. 13. Praha 1–Staré Město, Staroměstské náměstí; výzkum AÚ v r. 1981 (obr. 3:670). Příčný profil komunikace před jižní frontou, kterou začaly stabilizovat aditivně řazené kvádříkové domy (cf. obr. 5:4) snad již od druhé poloviny 12. století. Do této časové vrstvy je z nich podle numerické interpretace rozměrů datován dům čp. 548 (Muk 1986, s. 269, obr. na s. 268), jehož stavební úroveň indikuje písek (21) z výkopu pod průčelím a kusy malty s úlomky opuky ve vrstvě č. 20. „Chodník" před domem dláždily křemenné valouny (11, 20a) se stavebním odpadem (13, 15) patrně až ke hraně terasy nad tržištěm (cf. obr. 5:1), které se původně nacházelo na přilehlém nižším terasovém stupni zhruba o 2 m níže (cf. obr. 12:VIIb). Vzorkování profilu neposkytlo žádný artefakt. Vysvětlivky: 1-5 – stávající dlažba s podsypem, 6a-c – inženýrské rýhy, 7-9 – navážky/násypy, 10-23 – komunikační horizonty, 24-29 – sedimenty terasové úrovně VIIa. Podklad (Hrdlička 1991d, plán č. 4) doplněný o strukturu vnitřní líce východní zdi kvádříkového domu podle Z. Dragouna, J. Škabrady a M. Trymla (1998c)

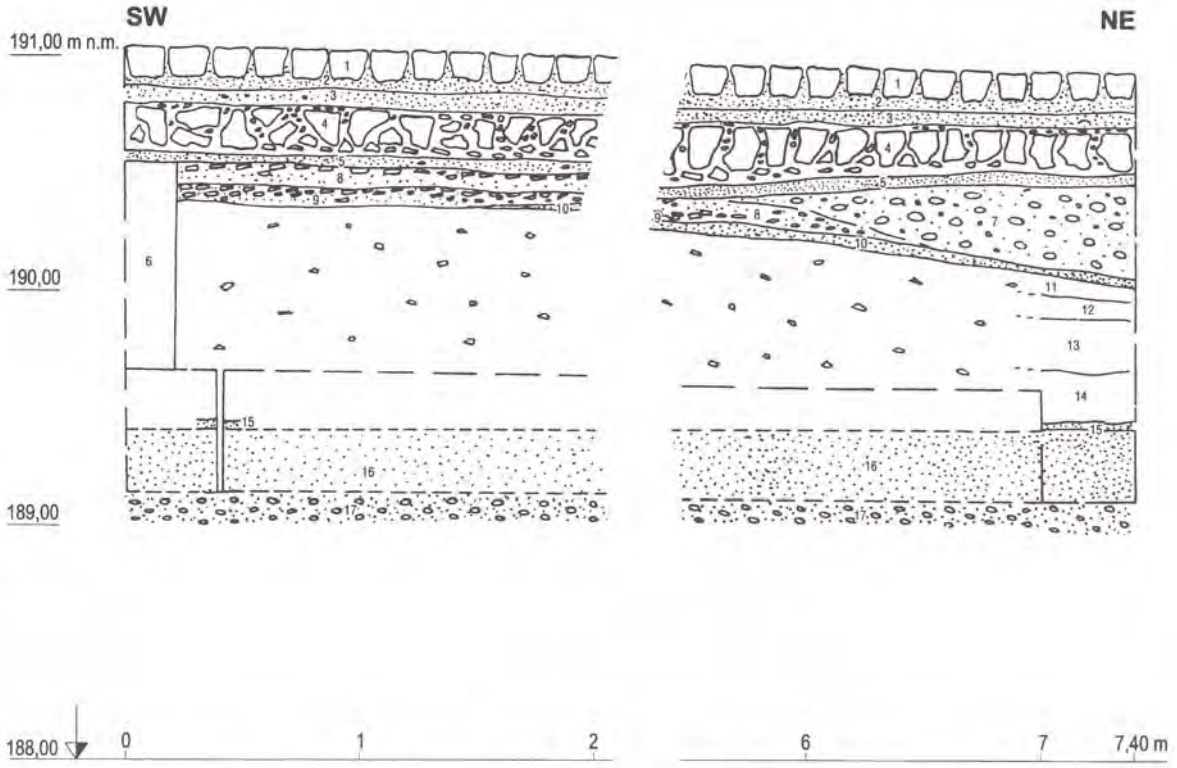

Obr. 14. Praha 1–Staré Město, Staroměstské náměstí; výzkum AÚ v r. 1980 (cf. obr. 3:631). V severovýchodním koutě náměstí se přechod od spontánního (11-14) k řízenému ukládání sedimentů (1-10) realizoval rozšířením komunikace na úkor okrajových částí rynku. Prostředí rynku zásadně změnila až kladená dlažba s rovným povrchem (5), jejíž plošné používání se na Staroměstském náměstí předpokládá nejdříve až v 15. století (Bureš, Dragoun 1991, s. 282). Vzorkování profilu poskytlo pouze 1 keramický střep. Vysvětlivky: 1-5, 7 – kamenné dlažby s podsypem, 6 – inženýrská rýha, 8-10 – komunikační horizonty, 11-14 – organogenní souvrství, 15 – písčitá krusta, 16-17 – sedimenty terasové úrovně VIIb. Podle podkladu (Hrdlička 1991b, plán č. 2)

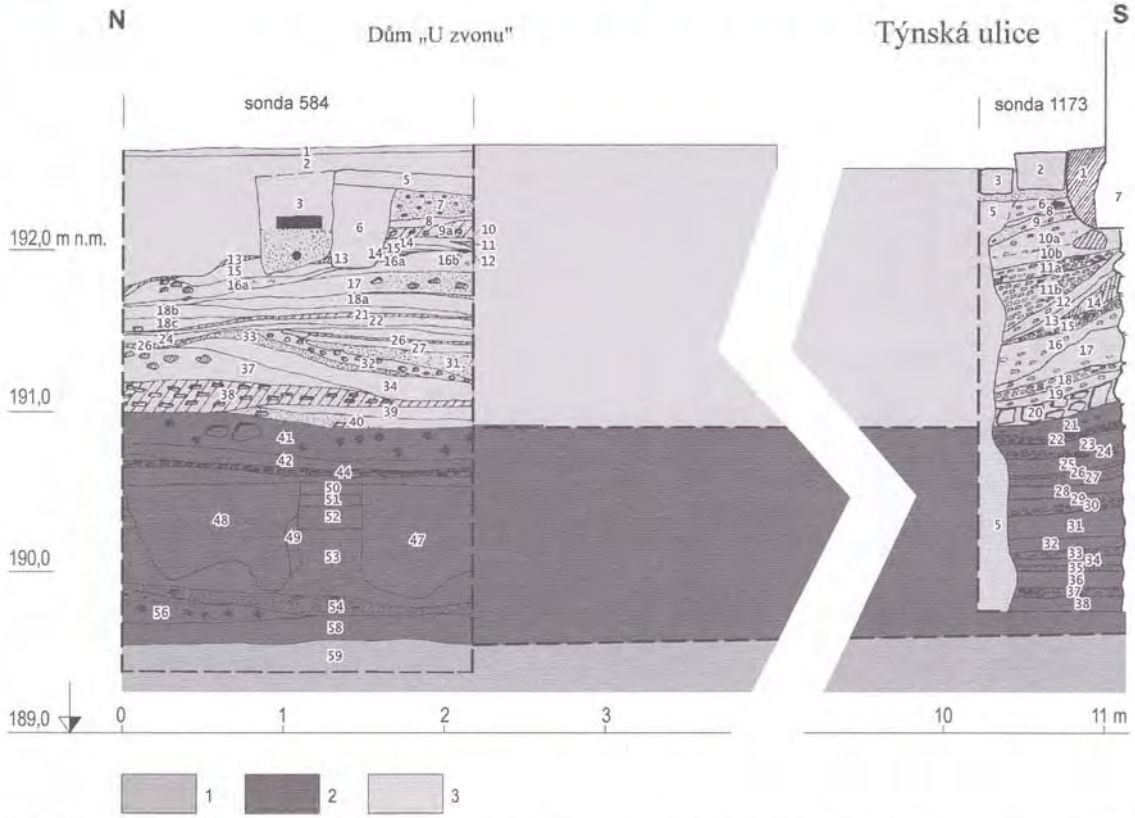

Obr. 15. Praha 1–Staré Město, východní strana Staroměstského náměstí. Detail přehledného profilu sever-jih (cf. obr. 12) se stratigrafií nadloží před domem „U zvonu" (sonda 584) a v přilehlé Týnské ulici (sonda 1173). Vysvětlivky: 1 – sedimenty terasové úrovně VIIb, 2 – spodní stratigrafický komplex, 3 – svrchní stratigrafický komplex. Podle L. Hrdličky (1991a, plán č. 3 a 1991c, plán č. 2); cf. exkurz

produkci začala masově uplatňovat nejpozději už po roce 1135 v době románské přestavby Pražského hradu. Následnost obou variant klasického podtypu zdůřelého okraje se projevuje jednak ve stratigrafii pozdějším nástupem mladší varianty (např. v sondě 584, v níž strata s mladší variantou chybí, je starší varianta zastoupena mezi nálezy spodního komplexu – cf. Hrdlička 1996a, obr. 4:15, 16), jednak v pražské keramické sekvenci. Podle její výpovědi se keramické horizonty s dominantním postavením jedné nebo druhé varianty výrazně liší složením.

Po snížení terénu na úroveň vrstvy 584:41 byl románský objekt v přední části parcely domu „U zvonu" zbourán (584:38-40) a nahrazen raně gotickou novostavbou, jejíž sklepy (cf. Mayer 1988, obr. 22:1) plošně zlikvidovaly starší románské konstrukce. O jejich likvidaci pod hlavním domovním průčelím informuje lokální deformace souvrství 584:41-46 vyvolaná tlaky zeminy uvolněné výkopem pod průčelím. Způsob vzniku této deformace dokumentuje vrstva 584:43 na obr. 8 a dobu vzniku reliéf dlažby (584:44) ve stěnách sondy přiléhajících k základům průčelí (obr. 8; Hrdlička 1991a, plán č. 3). Z obojího plyne, že postdepoziční deformace souvrství 584:41-46 vznikla za raně gotické přestavby po rozebrání substrukce románského průčelí. Toto sesednutí vrstev v sousedství stavební jámy je zároveň dalším dokladem existence románské etapy stavebního vývoje domu „U zvonu", protože vylučuje, že by vrstva 584:44 mohla souviset se stavbou dosud dochované substrukce průčelí. Z raně gotické novostavby obnažila sonda jen základy průčelí (obr. 8:4), jejichž vnější strana se dochovala zhruba po úroveň vrstvy 584:41 při kótě 191 m n. m. Úroveň terénu po dostavbě raně gotického domu, jejíž minimální výšku vymezuje povrch demoliční vrstvy románského objektu (584:38), se nepodařilo identifikovat. Podle stratigrafické výpovědi násypů 584:30-37 indikujících jednorázové zvýšení terénu se s velkou pravděpodobností nacházela nad jejich dochovanou úrovní. Nejpozději ve druhé čtvrtině 14. století byla raně gotická úroveň náměstí v místě sondy odstraněna přípravou staveniště pro přestavbu domu „U zvonu" v měšťanský palác (Mayer 1988, obr. 23:3). O tom vypovídá nejmladší sekvence násypů (584:7-27), v níž chybí vrstvy s charakteristickými znaky starých povrchů. Jejich ekvivalentem jsou v této sekvenci staveništní vrstvy (584:9, 11, 13, 21 a 26), na nichž se náznak úrovně povrchu terénu stačil vytvořit pouze na nejmladších z nich (584:8, 10 a 12). Zbývající stratigrafické jednotky v sekvenci představují násypy, jimiž byla úroveň staveniště před průčelím průběžně zvyšována během dostavby (cf. obr. 8).

Sonda 1173 (Hrdlička 1991c) zachytila profil komunikace, která dodnes zajišťuje přímé spojení Staroměstského náměstí s Ungeltem. Funkci komunikace začala plnit již v úrovni podloží, o čemž svědčí její nejstarší dlažba, naražená pedologickou sondovací tyčí pod vrstvou 1173:38 v hloubce 6 cm pode dnem sondy. Nacházela se bezprostředně nad podložím, jehož niveletu v místě sondy lze odvodit z přehledného profilu N-S na obr. 12.

Intaktní část dokumentované stratigrafie (1173:6, 8-38) zachycuje okrajový úsek příčného profilu typického pro staroměstské středověké komunikace. I když staročeský ekvivalent dnešního označení dlažby měl vztah ke slovu dláha znamenajícímu dřevěnou kládu, desku či břevno (Němec, Horálek et al. 1986, s. 160), na území Starého Města se v raném i vrcholném středověku ulice a náměstí standardně zpevňovaly písčitým štěrkem nebo křemennými valouny (Dragoun 1981; 1982; Hrdlička 1982). O použití dřeva k jejich dláždění by podle analogií (např. Buško 1999, Ryc. 1, vrstvy 8-11) mohly vypovídat snad jen vrstvy písku s rovným povrchem, které se však jako konstrukční prvek komunikačních horizontů vyskytují v jejich stratigrafii jen velmi vzácně. Tři podobné vrstvy v Týnské ulici (1173:25, 27 a 35), z nichž dvě odděloval náznak starého povrchu se zbytky zuhelnatělého dřeva (1173:26), představují skutečnou výjimku. Soustavnou péči o sjízdnost Týnské ulice dokumentuje především pravidelné zpevňování měkkého sídlištního odpadu (1173:8, 17, 19, 21, 28-29, 31-32, 34, 36 a 38) kamennými dlažbami (1173: vrstvy 2-4, 9, 11a?, 18, 20, 22, 24, 30, 33, 37), které se obnovovaly, jakmile mocnost neulehlého odpadu dosáhla 6-20 cm.

Nejstarší horizonty dnešní Týnské ulice se zpevňovaly pouze písčitým štěrkem (1173:37, 35 a 33) a teprve později – od vrstvy 1173:30 výše – i opukou. Úlomky opuky, které představovaly stavební odpad, se ve skeletu dlažby vyskytují buď jako příměs valounů křemene (1173:30 a 24) nebo tvoří homogenní opukovou dlažbu (1173:18). Podíl opuky a dalšího stavebního odpadu na zpevňování povrchu pražských komunikací narůstal v mladších komunikačních horizontech (Bureš, Dragoun 1991, s. 281 sq.) se zahušťováním kamenných staveb. V blízkosti přestavovaných domů se na komunikacích častěji vyskytují kromě úlomků stavebního materiálu také kusy malty. V sondě 1173 byl stratigraficky nejstarší nález malty

evidován poměrně vysoko - až ve vrstvě 1173:14. Ojedinělým nálezem i v rámci středověké Prahy je dlažba z šedého vápence (1173:20), která představuje nejstarší dosud známý doklad kamenné dlažby s rovným povrchem v pražských ulicích. V zastiženém úseku zároveň tvoří i předěl mezi spodním a svrchním stratigrafickým komplexem (2, 3).

Ve svrchním stratigrafickém komplexu se na regulované akumulaci v sondě 1173 zpočátku podílely vrstvy sídlištního odpadu (1173:16-17, 19) zpevňované zbytkem stavebního kamene (1173:18) nebo křemennými valouny (in 1173:16) a teprve později i násypy a navážky (1173:6, 10a-b a 11b-14). Pomocí násypů a navážek byl povrch komunikace srovnán s vyšší úrovní nové průčelní zástavby jednorázově. Nejpřesvědčivěji to dokumentuje stavební odpad sypaný „na výšku" (1173:11b-14) k substrukci pilíře (1173:7b) nadezděné nad jeho stavební úroveň (1173:15). V tomto případě však výškový rozdíl mezi úrovní terénu v době zahajování stavby a po jejím ukončení nelze přesně stanovit vzhledem k dodatečnému zpevnění substrukce kamenným obkladem (1173:7a) a betonovou manžetou (1173:1).

Synchronizace stratigrafického vývoje před domem „U zvonu" a v ústí Týnské ulice do náměstí vychází z předpokladu, že úroveň terénu narůstala v obou sondách více méně rovnoměrně, nebo byla alespoň čas od času nivelizována. Věrohodnost předpokladu posiluje malá vzdálenost mezi sondami v prostoru, který má vodorovné podloží (obr. 12:3), a v němž přibližně shodnou výšku povrchu terénu vyžadovala komunikace mezi všemi komponentami tržiště.

Z profilu je zřejmé, že nálezové prostředí se v obou sondách zásadně liší již od úrovně podloží. Zatímco komponentu, v níž se nachází sonda 1173, můžeme jednoznačně identifikovat jako komunikaci, je u plochy dokumentované sondou č. 584 otázka příslušnosti k původnímu areálu tržiště dosud otevřená. Její řešení na podkladě archeologické situace ve spodní třetině sondy (584: vrstvy 47-58) má dvě varianty, podle nichž jsou předpokládaný dřevěný objekt v okolí sondy a jámy s organogenním odpadem (584:47-49) buď zařízením tržiště nebo součástí okolní zástavby. Jednoznačně lze východní obvod tržiště ztotožnit s dnešní východní frontou Staroměstského náměstí až od úrovně vrstvy 584:50 výše. V této úrovni nejpozději byla východní hranice tržiště již natrvalo stabilizována, a to po obou stranách dnešní Týnské ulice: na místě domu „U zvonu" pravděpodobně románským kamenným domem a na protilehlé parcele Týnské školy zastavěním nebo oplocením jejího předního dílu. Stavební aktivitu na parcele Týnské školy indikuje souvrství 1173:25-27, které jako nejstarší se již zřetelně zvedá k jižnímu okraji ulice. Předpoklad, že na parcelách „U zvonu" a Týnské školy se v době románské stavělo současně, vychází ze stejné úrovně terénu před průčelím románské novostavby (kóta 190,6-190,7) a v přilehlé Týnské ulici po její úpravě zmíněným pískem (190,6-190,7) indikujícím dřevěnou dlažbu podél dřevěného plotu nebo domu. Nelze vyloučit, že písek použitý na úpravu Týnské ulice (1173:25-27) pochází ze stavebního výkopu v bezprostředním sousedství, protože v úrovni tehdejšího povrchu se v okruhu do 10 m od sondy 1173 již nevyskytoval (cf. obr. 12). Podle této interpretace by v době románské cesta z Týna ústila na tržiště již mezi zastavěnými parcelami. Vzhledem k malému počtu artefaktů datujících výstavbu románského domu čp. 605 (Hrdlička 1991a, tab. 4:5-7) a jejich absenci v sondě 1173 nelze však jednoznačně prokázat, v které její časové vrstvě byl přední díl obou parcel zastavěn. Skladba keramického souboru z povrchu spodního komplexu (Hrdlička 1996a, Ryc. 4:14-22) sice dovoluje uvažovat i o druhé polovině 12. století, ovšem jen v úrovni indicie s ohledem na možný sekundární původ souboru.

Transformace románské Prahy v gotické Staré Město se na profilu projevuje přechodem od spontánního k řízenému ukládání sedimentů (2/3). Na tržišti tento proces pravděpodobně začal odklízením nahromaděného odpadu (cf. Hrdlička 1996a) a pokračoval přestavbou frontální zástavby. Na východní straně tržiště, kde se s touto přestavbou začalo podle výpovědi stavebně - historických (např. Líbal 1983, s. 178; Mayer 1988) a archeologických pramenů (584:38-40) ještě na románské úrovni, bylo zároveň nově vydlážděno i ústí cesty směřující k Týnu (1173:20). Další vývoj nadloží tam probíhal již jednorázovým zvyšováním terénu „ve skocích", jejichž výšku určoval projekt nové zástavby. Realizoval se nejméně ve dvou etapách, k nimž lze úroveň terénu jednoznačně identifikovat pouze v sondě 1173.

Starší etapu transformace prezentují na profilu jednak zbytky demoličního materiálu ponechané před novým průčelím (584:38) i rozprostřené na přilehlou plochu tržiště (cf. komentář k obr. 8), jednak násypy (584:31-37), které jednorázově srovnaly románskou úroveň náměstí (při kótě 191) s vyšší úrovní raně gotické frontální zástavby (přibližná kóta 191,5 m n. m.). V Týnské ulici byl rozdíl mezi románskou a starší

gotickou úrovní vyrovnáván tradičně zpevňovaným sídlištním odpadem (1173:16-19), který se ponechával na místě. O chronologii starší etapy vypovídají zatím jen stavebně-historické prameny, podle nichž se prvá gotická přestavba románského předchůdce domu „U zvonu" realizovala ve druhé polovině 13. století (Mayer 1988, obr. 22:1) a na parcele Týnské školy dokonce snad již k roku 1240 (datování V. Mencla [1959, s. 29, obr. 23] podle sklepů staršího raně gotického jádra domu). Dosud jedinou archeologickou indicií staršího raně gotického kamenného jádra pozdější Týnské školy jsou do červena ožehnuté odprysky opuky, nalezené v komunikačním horizontu (1173:16) bezprostředně pod staveništní vrstvou (1173:15) raně gotického podloubí (1173:7b).

Mladší etapu gotizace Starého Města odstartovala v rovině profilu výstavba podloubí raně gotického předchůdce Týnské školy (1173:7b), zahájená na starší gotické úrovní (1173:15). Tento projekt se podle poznatků stavebně-historického průzkumu realizoval před koncem 13. století již vzhledem k dnešní úrovni náměstí (naposledy Líbal, Muk 1996, s. 114), což mohou doložit i stratigrafická pozorování (1173:6, 8-14) a nalezené keramické zlomky (Hrdlička 1991c, s. 7, tab.1:1-2). Archeologické prameny by zmíněné poznatky stavebně – historického průzkumu mohly upřesnit pouze v tom, že stávající podloubí Týnské školy zřejmě nepředstoupilo do náměstí před parcelu staršího jádra domu dodatečně jak uvádí literatura (naposledy Líbal, Muk 1996, s. 114), ale pouze nahradilo jeho přední díl. Pokud by se dosavadní archeologické prameny měly stát oporou hypotézy, že východní stavební čára náměstí mezi dnešní Týnskou a Celetnou ulicí je včetně loubí románského původu, bylo by třeba jejich výpověď ověřit i na parcele jižního souseda Týnské školy (cf. obr. 5).

V sondě 584, v níž mladší etapu transformace znejasnila vrcholně gotická přestavba domu „U zvonu", lze k upřesnění datace dnešní úrovně povrchu dospět rekonstrukcí geneze souvrství 584:7-27, které s touto přestavbou prokazatelně souvisí (cf. obr. 8). Umožňuje ji nivelační vztah citovaného souvrství ke starším násypům v sondě 1173 (1173:6, 8-14): lze z něj odvodit, že nejmladší stratigrafická sekvence v sondě 584 není akumulací, která vyrovnala raně gotickou úroveň náměstí s vyšším nivó vrcholně gotického průčelí, ale zásypem stavebního výkopu. Výsledek potvrzuje závěry stavebně – historického průzkumu, že na východní straně Staroměstského náměstí se výška povrchu terénu přiblížila dnešní úrovni již v době vlády Václava II. (1283-1305). Na základě archeologické výpovědi lze dodat, že se tak stalo zároveň s dostavbou podloubí raně gotického předchůdce Týnské školy.

PRAMENY A LITERATURA

Bartošková A.,
1998 *Vyhodnocení keramiky ze stratigraficky nejstarších poloh na Vyšehradě – Auswertung der Keramik aus den stratigraphisch ältesten Lagen auf Wyschehrad,* „Památky archeologické", t. 89, s. 365-387.

Boháčová I., Frolík J., Hrdlička L., Smetánka Z.,
1992 *Prague and Prague Castle. Centre of the state of Bohemia in the 9th - 13th centuries,* [in:] Medieval Europe 1992. Urbanismus. Pre-printed Papers, t. 1, York, s. 83-88.

Borkovský I.,
1948 *Pohřebiště obchodníků z doby knížecí v Praze I – Un cimeti re de commercants de l'époque des princes Prague,* „Slavia Antiqua", t. 1, s. 460-484.
1964 *Od počátku pravěkého osídlení k Praze slovanské,* [in:] *Dějiny Prahy*, Praha, s. 13-50.
1969 *Pražský hrad v době přemyslovských knížat – Die Prager Burg zur Zeit der Přemyslidenfürsten,* Praha.

Bureš M., Dragoun Z.,
1991 *Archeologické výzkumy na trase Královské cesty – Archäologische Untersuchungen auf der Strecke des Königsweges,* „Staletá Praha", t. 21, s. 265-284, 296-297.

Buśko C.,
1998 *Archeologia w Rynku – Archäologie auf dem Ring,* Wrocław.
1999 *Badania archeologiczne ulic wroclawskich – Archäologische Untersuchengen der Breslauer Straßen,* „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej", z. 1-2/99, s. 39-50.

Čarek J.,
1947 *Románská Praha,* Praha.
1966 *K rekonstrukci vývoje a rozlohy raně feudální Prahy,* „Pražský sborník historický", t. 3, s. 10-43.

Čiháková J.,
1999 *Malá Strana od pravěku do vrcholného středověku,* [in:] P. Vlček a kol. [red.], *Umělecké památky Prahy. Malá Strana*, Praha, s. 11-27.

Čiháková J., Dragoun Z.,
1997 *Nástin vývoje podhradí Pražského hradu do poloviny 13. století – Abri der Entwicklung des Suburbium der Prager Burg bis zur Mitte des 13. Jahrhunderts,* „Archeologické rozhledy", t. 49, s. 55-61.

Čiháková J., Dragoun Z., Podliska J.,
v tisku *Pražská sídelní aglomerace v 10. a 11. století.*

Draganová J.,
1982 *Raně středověké osídlení v areálu Konvikt na Starém Městě pražském (předběžné výsledky výzkumu) – Frühmittelalterliche Besiedlung zu der Konvikt-Parzelle in der Prager Altstadt,* „Archaeologia historica", t. 7, s. 419-422.

Dragoun Z.,
1981 *Záchranný výzkum při rekonstrukci plynovodu na Starém Městě pražském I - Die Rettungsgrabung bei Gasleitungsrekonstruktion in Prager Altstadt I,* „Archaeologica Pragensia", t. 2, s. 193-231.

1982 *Záchranný výzkum při rekonstrukci plynovodu na Starém Městě pražském II – Die Rettungsgrabung bei der Rekonstruktion der Gasleitung in der Prager Altstadt II*, „Archaeologica Pragensia", t. 3, s. 99-151.
1983 *Gotické dýky ve sbírkách Muzea hlavního města Prahy – Gotische Dolche in den Sammlungen des Museums der Hauptstadt Prag*, „Archaeologica Pragensia", t. 4, s. 225-261.
1987 *Stav a perspektivy poznání staroměstského opevnění – Stand und Perspektiven der Erforschung der Altstädter Befestigungsanlagen*, „Staletá Praha", t. 17, s. 39-70, 242-243.
1992 *K lokalizaci pobřežní partie opevnění Starého Města pražského – On the localization of the coastal part of fortifications of the Old Town of Praque – Zur Lokalisierung der Uferpartie der Befestigung der Prager Altstadt*, „Staletá Praha", t. 22, s. 127-134.
1993 *Praha 1 – Staré Město, ulice 17. listopadu, Křižovnická, Široká, náměstí Jana Palacha*, „Pražský sborník historický", t. 26, s. 208.
1997 *Zur Frage der frühmittelalterlichen Kirchen auf dem Gebiet der Prager Altstadt – K otázce raně středověkých kostelů na území Starého Města pražského*, [in:] *Život v archeologii středověku. Sborník příspěvků věnovaných Miroslavu Richterovi a Zdeňku Smetánkovi*, Praha, s. 149-159.
1998 *Nálezy ze záchranného výzkumu na parcele domu čp. 973/I na Národní třídě na Starém Městě pražském – Funde aus der Rettungsgrabung auf der Parzelle des Hauses Nr. 973/I in der Národní-Stra e in der Prager Altstadt*, „Archaeologica Pragensia", t. 14, s. 105-121.
1999 *Schema der Entwicklung von selbständigen befestigten Anlagen in Prag bis Mitte des 13. Jahrhunderts – Scheme of the development of independently fortified areas in Prague until the mid-13th century*, „Castrum Bene", t. 6, s. 33-40.

Dragoun Z., Lochmann Z.,
1991 *Objevení torza románského domu na nádvoří Clam-Gallasova paláce v Praze – Die Entdeckung von Überresten eines romanischen Hauses im Hof des Clam-Gallas-Palais in Prag*, „Archaeologica Pragensia", t. 11, s. 139-157.

Dragoun Z., Škabrada J., Tryml M.,
1997 *Verfassung des Katalogs der romanischen Häuser in Prag*, [in:] G. De Boe, F. Verhaeghe [ed.], *Urbanism in Medieval Europe Papers of the „Medieval Europe Brugge 1997" Conference*, Vol. 1, Zelik, s. 211-218.
1998a *Zděné šíje pražských románských domů – Gemaurte Hälse romanischer Häuser in Prag*, „Průzkumy památek", t. 5/1, s. 57-61.
1998b *Zjištění záchodového rizalitu v románském domě čp. 16/I na Starém Městě pražském – Der Fund eines Abortrisalits im romanischen Haus Konskr.-Nr. 16/I in der Altstadt in Prag*, „Průzkumy památek", t. 5/2, s. 77-82.
1998c *Pražské románské domy - katalog*, PÚPP Praha, Archiv Pražského ústavu památkové péče.
1999 *Dochované zděné šíje románských domů v Praze – Erhaltene gemauerte Hälse romanischer Häuser in Prag*, „Průzkumy památek", t. 6/1, s. 41-46.

Dragoun Zv.,
1988 *Archeologické nálezy na Královské cestě*, „Portál", t. 13/2, s. 29-30.

Fiala Z.,
1966 *O pražském názvosloví a jeho významu ve vyprávěcích i diplomatických pramenech 12. a 13. století až do založení Starého Města pražského*, [in:] *Z českých dějin. Sborník prací in memoriam prof. Dr. Václava Husy*. Praha, s. 35-62.

Frolík J.,
1998 *Vztah sídelních aglomerací 12. století a vrcholně středověkých městských lokací 13. století*, [in:] *Kultura średniowiecznego Śląska i Czech „Rewolucja" XIII wieku*, Wrocław, s. 59-71.
2000 *Výstava „Europas Mitte um 1000", trojrozměrný model Pražského hradu.*

Frolík J., Klápště J.,
1991 *Praha a Pražský hrad v 11. a 12. století – Prag und die Prager Burg im 11. und 12. Jahrhundert*, [in:] *Miasto zachodniosłowiańskie w XI-XII wieku, społeczeństwo – kultura*, Wrocław – Warszawa – Kraków, s. 103-118.

Goliński M.,
2000 *Ku rekonstrukcji pierwotnych funkcji Tynskiego dworu w Pradze*, [in:] J. Piekalski, K. Wachowski [red.] *Średniowieczny Śląsk i Czechy. Centrum średniowiecznego miasta. Wrocław a Europa Środkowa*, Wrocław, s. 127-138.

Havrda J., Dragoun Z.,
1998 *Praha 1 – Staré Město, Linhartská ulice, Mariánské náměstí, Platnéřská ulice, ulice U radnice – kolektory Nová radnice*, „Pražský sborník historický", t. 30, s. 272-274.

Havrda J., Wallisová M.,
1998 *Praha 1 – Staré Město, Konviktská čp. 1005/I*, „Pražský sborník historický", t. 30.

Hrdlička L.,
1972 *Předběžné výsledky výzkumu v Praze 1 na Klárově – Die vorläufige Ergebnisse der Ausgrabung auf der Fundstelle Klárov in Prag 1*, „Archeologické rozhledy", t. 24, s. 644-663.
1976 *Praha 1 – Staré Město, Staroměstské nám. před čp. 605/I. NZ o záchranném výzkumu v únoru 1975*, Archiv AÚ Praha, čj. 2901/76.
1977 *176. Praha 1 – Staré Město a Týnský chrám, areál týnského hřbitova mezi sakristií a farou*, „Výzkumy v Čechách" 1974, s. 158.
1982 *Využití výkopů pro inženýrské sítě jako pramene k poznání původního reliéfu a jeho proměn v historickém jádru města – The utilization of supply-line trenches as a source of information on the original landscape and its changes in historical town cores*, „Archeologické rozhledy", t. 34, s. 599-621.
1984a *Outline of development of the landscape of the Prague historical core in the Middle Ages*, „Archeologické rozhledy", t. 36, s. 638-652.
1984b *Praha 1 – Staré Město, Ungelt, čp. 641/I*, „Pražský sborník historický", t. 17, s. 159-161.
1990a *Praha 1 – Staré Město, Týnský dvůr čp. 641/I. NZ o předstihovém archeologickém výzkumu AÚ v r. 1980*, Archiv AÚ Praha, čj. 3677/90.
1990b *Praha 1 – Staré Město, Týnský dvůr ppč. 1065. NZ o archeologickém výzkumu AÚ a MMP v l. 1978 - 1979*, Archiv AÚ Praha, čj. 3586/90.
1991a *Praha 1 – Staré Město, Staroměstské nám. ppč. 1090. NZ o záchranném výzkumu ve statické sondě před domem „U zvonu" r. 1979*, Archiv AÚ Praha, čj. 3260/91.
1991b *Praha 1 – Staré Město, Staroměstské nám. ppč. 1090. NZ o záchranné akci v plynovodní rýze v SV části náměstí v r. 1980*, Archiv AÚ Praha, čj. 3329/91.
1991c *Praha 1 – Staré Město, Týnská ul. ppč. 1063. NZ o dokumentaci statické sondy v r. 1986-87*, Archiv AÚ Praha, čj. 3435/91.
1991d *Praha 1 – Staré Město, Staroměstské nám. ppč. 1090. NZ o záchranné akci ve vodovodní rýze před čp. 548/I v r. 1981*, Archiv AÚ Praha, čj. 3330/91.
1993a *Poznámky ke chronologii pražské středověké keramiky – Bemerkungen zur Chronologie der Prager mittelalterlichen Keramik*, „Archeologické rozhledy", t. 45, s. 93-112.
1993b *Projekt jednoho výzkumu ve vnitřní Praze. Staveniště kolektoru „Nová radnice" – Projekt einer Forschung in der Prager Innenstadt (Baustelle des Kollektors „Neues Rathaus")*, „Archeologické rozhledy", t. 45, s. 662-676.

1994 *The Archaeological Study of the Historical Centre of Prague: 1969 - 1993,* [in:] I. Boháčová, J. Frolík, Z. Smetánka, B. Nechvátal, L. Hrdlička [red:], *Prague Castle, Vyšehrad Castle and the Prague Agglomeration. 25 Years of Archaeological Research in Bohemia,* „Památky archeologické" – Supplementum, t. 1, s. 174-180.

1996a *O kształtowaniu się terenu Starego Miasta w Pradze – Zur Gestaltung des Gebietes der Altstadt von Prag,* „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej", t. 44/1, s. 13-18.

1996b *Podrobná mapa archeologických dokumentačních bodů na území Pražské památkové rezervace v měř. 1:1000. List mapy 1:5000 Praha 7-1,* Archiv AÚ Praha, čj. 5511/96.

1996c *K procesu osídlování staroměstských teras. Výzkum v čp. 432/I – Zur Besiedlung der Altstädter Terrasen. Ausgrabung in NC 432/I,* „Archaeologica Pragensia", t. 12, s. 163-183.

1997a *K výpovědi stratigrafického vývoje Pražského hradu – Zur Aussagekraft der stratigraphischen Entwicklung der Prager Burg,* „Archeologické rozhledy", t. 49, s. 649-662.

1997b *From spontaneous to controlled development of the lan relief of the Old Town of Prague – Od spontánního vývoje k regulaci terénního reliéfu Starého Města pražského,* [in:] *Život v archeologii středověku. Sborník příspěvků věnovaných Miroslavu Richterovi a Zdeňku Smetánkovi,* Praha, s. 246-252.

1999 *Praha 1 – Staré Město, Týnský dvůr čp. 640/I. NZ o předstihovém archeologickém výzkumu AÚ v r. 1985-1986,* Archiv AÚ Praha, čj. 7775/99.

2000a *Jak se měnila a rostla středověká Praha,* [in:] J. Kovanda J. [ed.:], *Neživá příroda Prahy,* Praha (v tisku).

2000b Výstava *„Europas Mitte um 1000",* trojrozměrný model Pražské kotliny.

Hrdlička L., Dragoun Z., Richterová J.,
1984 *Praha 1 – Staré Město, Ungelt,* „Pražský sborník historický", t. 17, s. 154-165.

Huml V., Starec P.,
1994 *Raně středověké pohřebiště na Václavském náměstí čp. 784 v Praze – Das frühmittelalterliche Gräberfeld auf dem Wenzelsplatz in Prag,* „Archeologické rozhledy", t. 46, s. 454-463, 501-503.

1997 *K osídlení areálu kostela sv. Michala a Malého náměstí na Starém Městě pražském – Zur Besiedlung in der Umgebung von St. Michael und des Kleinen Rings (Malé náměstí) in der Altstadt,* [in:] J. Kubková, J. Klápště, M. Ježek, P. Meduna [ed.], *Život v archeologii středověku. Sborník příspěvků věnovaných Miroslavu Richterovi a Zdeňku Smetánkovi,* Praha, s. 253-262.

Janáček J.,
1983 *Malé dějiny Prahy,* 3. vyd. Praha.

Ječný H. et al. (Čiháková J., Kršáková J., Olmerová H., Stehlíková D., Špaček L., Tryml M.)
1984 *Praha v raném středověku. Jeden ze současných pohledů na vývoj přemyslovského města – Prag im Frühmittelalter. Eine der gegenwärtigen Betrachtungsweisen der Entwicklung der Přemyslidenstadt,* „Archaeologica Pragensia", t. 5, s. 211-288.

Ježek M.,
1998 *Nálezová zpráva o výzkumu ve Španělské synagoze Dušní 12, Praha 1, Staré Město (1997),* Archiv AÚ Praha, čj. 5662/98.

Kalina T.,
1978 *Vývoj polohy sídel v Pražské kotlině od 10. do pol. 14. stol. – Siedlungslagen im Prager Becken vom 10. Jh. bis in die Hälfte des 14. Jh.,* „Historická geografie", t. 17, s. 311-368.

Klápště J.,
1996 *Urbanizace střední Evropy jako archeologický problém,* [in:] *Słowiańszczyzna w Europie średniowiecznej,* II., Wrocław, s. 23-30.

1998 *Die Anfänge der jüngeren mittelalterlichen Keramik in Böhmen als kulturhistorisches Problem – Počátky mladší středověké keramiky v Čechách jako kulturně historický problém,* „Archeologické rozhledy", t. 50, s. 138-158.

Knor A.,
1944 *Praha 1 – Staroměstské nám. Zpráva o výkopu na náměstí,* Archiv AÚ Praha, čj. 3020/42.

Líbal D.,
1983 *Praha gotická. Architektura,* [in:] E. Poche [ed.], *Praha středověká (Čtvero knih o Praze),* Praha, s. 167-356.

Líbal D., Muk J.,
1996 *Staré Město pražské. Architektonický a urbanistický vývoj,* Praha.

Líbal D., Píša V.,
1958 *Příspěvek k poznání půdorysného vývoje historického jádra Prahy v období raného feudalismu,* „Ochrana památek, Sborník Klubu Za starou Prahu na rok 1958", s. 19-25.

Liška A.,
1949 *Z minulosti Staroměstského náměstí,* „Pražskou minulostí", t. I, 7-40.

1963 *Historický profil půdy Staroměstského náměstí v Praze,* „Památková péče", t. 23/3, s. 68-83.

Mayer J.,
1988 *Dům U bílého zvonu na Staroměstském náměstí v Praze,* „Umění", t. 36, s. 97-126.

Mencl V.,
1959 *Dva příspěvky k vývojovým počátkům měšťanského domu. (Z památkové praxe v Praze a Pražském kraji),* „Památková péče", t. 19, s. 24-29.

Muk J.,
1986 *Numerická interpretace rozměrů pražských románských domů – Die numerische Interpretation der Ausmasse von Prager romanischen Häusern,* „Archaeologia historica", t. 11, s. 267-270.

Němec I., Horálek J., a kol.
1986 *Dědictví řeči,* Praha.

Nemeškalová Z., Hrdlička L., Dragoun Z., Richterová J.,
1995 *Byzantská mince z výzkumu Týnského dvora v Praze,* „Acta Universitatis Carolinea – Philosophica et historica", t. 1(1993). Z pomocných věd historických XI – Numismatica, s. 108-109.

Pavlů I.,
1971 *Pražská keramika 12. a 13. století – Prager Keramik des 12. und 13. Jahrhunderts,* Praha.

Petráň J.,
1985 *Dějiny hmotné kultury,* t. I/2, Praha.

Piekalski J.,
1999 *Od Kolonii do Krakowa. Przemiana topografii wczesnych miast,* Wrocław.

Píša V.,
1960 *O staroměstském opevnění Juditina mostu. K osmistému výročí stavby Kamenného mostu,* „Ochrana památek– sborník Klubu Za starou Prahu na rok 1960", s. 62-97.

Richter M.,
1982 *Hradišťko u Davle, městečko ostrovského kláštera – Hradišťko bei Davle, eine Kleinstadt des Ostrover Klosters,* Praha.

1991 *Zur ältesten Geschichte der Stadt Prag,* [in:] *Frühgeschichte der europäischen Stadt. Voraussetzungen und Grundlagen,* „Schriften zur Ur- und Frühgeschichte", t. 44, s. 174-179.

Richterová, J.,
1983 *Pražské středověké hraci kostky a kameny – Prager mittelalterliche Spielwürfel und -steine,* „Archaeologica Pragensia", t. 4, s. 201-223.

Sláma J.,
1977 *Mittelböhmen im frühen Mittelalter I. Katalog der Grabfunde.* „Praehistorica", t. 5, Praha.

SMETÁNKA Z., HRDLIČKA L., BLAJEROVÁ M.,
1974 *Výzkum slovanského pohřebiště za Jízdárnou Pražského hradu v roce 1973 – Die Ausgrabung des slawischen Friedhofs hinter dem Reithaus (Jízdárna) der Prager Burg 1973 (Vorbericht)*, „Archeologické rozhledy", t. 26, 386-405.

STAREC P.,
1996 *Nový románský objekt v areálu ČVUT v Praze, Husova ul. čp. 240/I – Das neue romanische Objekt im Areal der Tschechischen Technischen Hochschule in Prag, Husova ulice, NC 240/I*, „Archaeologica Pragensia", t. 12, s. 185-218.

1998a *Stavební činnost a předlokační osídlení v prostoru Václavského náměstí ve světle záchranných archeologických výzkumů*, „Documenta Pragensia", t. 17, s. 25-35.

1998b *K problematice raně středověkých komunikací v prostoru pražského Malého náměstí a řešení jeho vzniku – Zur problematik der frühmittelalterlichen Kommunikationswegen im Raum des Prager Kleinmarktes und zur Lösung ihrer Entwicklung*, „Archaeologia historica", t. 23, s. 27-34.

ŠIMEK R.,
1970 *Podrobná inženýrsko-geologická mapa v měř.1:5000, list mapy Praha 7-1*, Praha.

ŠÍROVÁ M.,
1977 *Předběžná zpráva o archeologickém výzkumu v Praze 1, Kaprova ul. Trasa metra, staveniště stanice Staroměstská – Vorbericht über die archäologische Ausgrabung in Prag 1, Gasse Kaprova, Trase der Untergrundbahn, Station „Staroměstská"*; [in:] *Středověká archeologie a studium počátků měst*, Praha, s. 216-219, obr. 44-45.

TOMAS J.,
1984 *Problematika studia dějin Prahy v období raného feudalismu – vývoj pražské raně feudální aglomerace – Die Problematik des Studiums der Geschichte Prags in der Epoche des Frühfeudalismus. Die Entwicklung der Prager frühfeudalen städtischen Agglomeration*, „Archaeologica Pragensia", t. 5, s. 35-56.

TOMEK V. V.,
1892 *Dějepis města Prahy*, díl I, 2. vyd, Praha.

VILÍMKOVÁ M.,
1993 *Židovské město pražské*, Praha.

VOJTÍŠEK V.,
1947 *O prvopočátcích Prahy (Podnět k diskusi)*, „Sborník pro hospodářské a sociální dějiny", t. II, s. 60-68.

VOLAVKOVÁ H.,
1959 *Stará pražská tržiště*, „Kniha o Praze 1959", s. 15-26.

ZÁRUBA Q., PAŠEK J.,
1960 *Vývoj reliéfu území vnitřní Prahy*, „Ochrana památek, Sborník Klubu Za starou Prahu na rok 1960", s. 47-51.